

J.M. Keynes'in Analizinde "Merkantilist Doktrindeki Bilimsel Doğruluğun Esası"

Mustafa ÖZİŞ*

ORCID:0000-0003-0524-5499

Ferda DÖNMEZ ATBAŞI**

ORCID:0000-0002-5237-0404

Öz: Bu çalışmada, Keynes'in merkantilist doktrin analizini gözden geçirmektediriz. *Genel Teori*'nin 23. Bölümü'nde merkantilizme yönelik güçlü sempatisi açıkça gözlemlenebilir fakat iyi bilinen bir olgu da Keynes'in siyaset/dünya meselelerinde bütün hayatı boyunca kendisini liberal olarak adlandırmasıdır. Bu ikisinin bir arada olması ilk bakışta mümkün görünmeyip, çelişki olarak değerlendirilebilir ancak tartışmamızda görüleceği üzere, Keynes bazı iktisadi koşullarda, örneğin bir ülkenin kitlesel işsizlik yaşadığı durumda, ilkinin ikincisinin gerekli koşulu olarak düşünür. Bu nedenle, Keynes için merkantilizm klasiklerin iddia ettikleri gibi, başından sonuna değin yanlış argümanlara dayanan bir doktrin değildir. Örneğin, sürekli olarak dış ticaret açığı veren bir ülke, kapitalizmin *düzenlendiği bir dünyada*, merkantilist politikalara benzer politikalar uygulayabilir. İlk iki kısımda Keynes'in bu meseleleri nasıl birbiri ile ilişkilendirdiğini tartışıyoruz. *Torunlarımızın Ekonomik Olanakları* makalesinin değerlendirilmesinin ise Keynes'in kapitalizm eleştirisinin anlaşılmasına güçlü biçimde katkı yaptığını açığa çıkarmaya çalışıyoruz. Bu makalesinde, kapitalist tutkular olarak adlandırdığı "para-tutkusu" ve "para-kazanma"nın zaman içinde doğru biçimde düzenlenmiş kapitalizmin işleyişi ile ortadan kaybolacağını ve böylece kapitalizmin kendi kusurlarını çözebileceğini iddia eder. Son tahlilde kapitalizmin doğru biçimde düzenlenmesi durumunda, merkantilizmin dahi barışın ve diğer *iyi* şeylerin elde edilmesine katkı sağlayacağını düşünür.

Anahtar Sözcükler: Keynes, merkantilizm, para-tukusu, torunlarımız için ekonomik olanaklar

---

* Dr. Öğr. Üyesi, A.Ü. SBF

** Doç. Dr., A.Ü. SBF

Makale Geliş Tarihi:30.09.2019

Makale Kabul Tarihi:18.12.2019

"The element of scientific truth in mercantilist doctrine" in J. M. Keynes's analysis

Abstract: In this study, we review Keynes's analysis of mercantilist doctrine. His strong sympathy of mercantilist doctrine is observed quite well in chapter 23 of *General Theory* but it is also a well-known fact that Keynes saw himself as a liberal in worldly affairs/political issues throughout all his life. The coexistence of the two issues might seem not possible and contradictory at the first glance but we argue that Keynes considers the first as a necessary condition for the second at least in some economic situations for example when a country has massive unemployment problem. Hence, for him, mercantilism is not based on incorrect arguments from the beginning to the end as classical political economy claims. For example, a country who carries permanent unfavourable balance of trade might apply such trade policies that are quite similar to mercantilist policies in *regulated world*. We examine how Keynes discusses and binds together these issues in the first two sections. We try to reveal that an intensive grasp of Keynes's criticism of capitalism is strengthened by the evaluation of his *Economic Possibilities for our Grandchildren*. In the article, concepts of "money-love" and "money-making" entitled as capitalistic passions and in the course of time he thought that these passions will disappear while correctly regulated capitalism prevails. So, he thinks that capitalism can solve its own economic problems. In the last analysis, he considers that if capitalism is regulated correctly it has capacity to find out its own problems and even mercantilism can contribute to get peace and other *good* things in a regulated capitalistic world.

Key Words: Keynes, mercantilism money-love, economic possibilities for our children

Giriş

Son yılların sıklıkla kullanılan iktisadi terimlerden biri ticaret savaşlarıdır. Özellikle ABD'nin dış ticaret açığı verdiği ülkelere yönelik başlattığı bu 'savaş'ın, şiddetini ve kapsamını giderek arttıracağına dair emareler bulunmaktadır. Ticaret savaşlarının en önemli amaçlarından biri, çeşitli iktisat politikası araçları vasıtasıyla dış ticaret dengesinin ilgili ülke lehinde gerçekleşmesini sağlamaktır. Söz konusu iktisat politikaları günümüzde her ne kadar ticaret savaşları terimi ile adlandırılıyor olsa da iktisadi düşünceler tarihinde benzer amaçla uygulanan politikaları etraflıca tartışan bir *izm*den bahsetmek mümkündür. Söz konusu *izm*, merkantilizmdir.¹

---

¹ Merkantilizmin diğer *izmler* gibi bütünlüklü bir düşünsel yapı oluşturamadığına yönelik geniş bir literatür ve karşı literatür bulunmaktadır (Magnusson, 2015:15-53). Burada,

Adam Smith'ten bu yana serbest ticaret doktrini iki iddiayı güçlü biçimde seslendirir. Bunlardan ilki serbest ticaretin dünya üzerindeki kaynakların etkin biçimde kullanılmasını sağlayacağı iddiası iken ikincisi gönüllülüğü esas alan serbest ticaretin uluslar arasında barışın tesis edilmesinde pozitif katkı yapacağıdır. Gönüllülük kavramı tanımı gereği zoru dışladığından ülkeler arasında sadece ticari değil, diğer tüm iktisadi ilişkilerin serbest piyasa ilişkisine indirgenebileceği iddia edilir. Hâlbuki ticaret savaşları terimi günümüzde her ne kadar teşbih olarak kullanıyor görünse de merkantilist literatürün önemli bir kısmı zenginliğin ve gücün (*power and plenty*) birbirini besleyen iki faktör olduğunu ileri sürer. Bundan dolayı ulusların zenginliği kadar gücüne de önem veren bir ekoldür. Merkantilist literatürde zor/güç ya da savaş kavramlarının kullanılmasının bir teşbih meselesi olmadığını, adeta emek, toprak gibi bir iktisadi faktör olarak değerlendirildiğini belirtmek yanlış olmaz. De Hoover bu konuyu veciz biçimde şöyle izah eder: "merkantilist broşürlerin büyük bir bölümünde kullanılmayı bekleyen bir balta mevcuttur" (1955:178).

Keynes için ise zor ve savaş insanlığın lanetlemesi gereken iki şeydir. Böyle olmakla birlikte, onaylamasa da, iktisadi kaynaklara ulaşma çabasının savaşlara neden olabileceğini belirtmekten de geri durmaz. *Genel Teori*'de (bundan sonra *GT*) şöyle bir

---

merkantilizmden kastettiğimiz, Keynes'in odaklandığı ve kabaca 1600-1750 yılları arasında İngiltere'de genel kabul gören iktisat düşüncesi ve bu düşüncenin siyaseti şekillendirmesi sonucu uygulanan iktisat politikalarıdır. Merkantilizm veya merkantil literatür dendiğinde anılan dönem kastedilecektir. Günümüzde ise merkantilist olarak adlandırılan bir 'okul'dan söz etmek mümkün değildir ancak bazı devletlerin dış ticaret politikalarındaki uygulamalar merkantilist olarak adlandırılmakta ve merkantilizmim bu anlamda canlılığını sürdürdüğü iddia edilmektedir. Örneğin, Dani Rodrik (2013), merkantilizmin hâlâ canlı olduğunu ve liberalizm ile devam eden mücadelesinin küresel ekonomiyi biçimlendirecek en önemli etken olabileceğini" belirtmektedir. Bellofiore vd. (2010:140) ile bugünkü merkantilizmden ne anlaşılması gerektiğini özetleyebiliriz. Yazarlar AB içinde Almanya'nın uygulamalarını neo-merkantilizm olarak nitelendirir ve şöyle tanımlar: "Neo-merkantilizm terimi ile net dış fazla vermeyi en can alıcı kâr kaynağı olarak gören ekonomi politikalarını ve kurumsal yapılarını kast ediyoruz." Joan Robinson ise 1960'lardaki uygulamaları yeni merkantilizm (*new mercantilism*) olarak adlandırarak, meseleyi dünya ekonomisindeki büyüme ile ilişkilendirir. Robinson'a göre dünya kapitalizminin içinde bulunduğu durum yeni merkantilizmin doğmasına neden olmuştur. Buna göre, "[t]otal piyasalar herkese [her ülkeye] yetecek kadar büyümediğinden beri [1966'da yazıyor], her bir hükümet dünya aktivitesinden kendine düşen payı arttırmayı, kendi vatandaşlarının yararı için değerli ve tavsiye edilir bir amaç olarak hissetti. Bu yeni merkantilizmdir." (1980:5). Bu çalışmada, Keynes'in İngiliz merkantilizmine sempatisinin ardında yatan nedenleri tartışacağımız için *neo* ya da *yeni* sıfatını kullanmayacağız. Robinson'un ve Bellofiore vd. tanımları merkantilist uygulamaların içeriği bakımından, değerlendirdikleri dönemin gereği olarak ortaya çıkan araçsal farklılıklar dışında amaçsal olarak farklılaşmaz. Bu amaç da dünya kapitalizmine eklenmede serbest ticaret ilkesinin yadsınması ve sermaye ile devletin işbirliğinde, ülkenin dünya piyasasından aldığı payın artırılması yönünde uzlaşya varılması biçiminde özetlenebilir.

tespit yapar: "Savaşın birkaç nedeni vardır. Diktatörler ve diktatör benzerleri, halklarının savaşçılığını kullanarak savaş ilan etmekten hoşlanabilirler. Ancak bunun üzerinde ve ötesinde, popüler sevgiyi körükleyerek işi kolaylaştıran şey, savaşın iktisadi nedenleridir. Bunlar, nüfus baskısı ve piyasalar için rekabetçi mücadeledir. İkinci neden, 19. yüzyıldaki savaşlarda muhtemelen en önemli rolü oynamıştır ve *tekrar bu tartışmanın konusu olabilir*" (Keynes, 1936:382, italikler eklendi). *GT* bu düşüncelerin dile getirildiği tek çalışması değildir. Versay Anlaşması'nı doğuracağı iktisadi sonuçlar bakımından Avrupa Barışı için yeni bir tehdit olarak değerlendirmesinden, 1943 yılında Lordlar Kamarasındaki ilk konuşmasına kadar iktisadi olanın dünya barışını tehdit edebileceğini sürekli vurgular. (Markwell, 2006:256, Crooty, 1999:555, O'Donnell, 1989:168).² *GT*'de yukarıda aktardığımız sözlerinden hemen önce ise uluslar arasında "barışı eskisinden daha fazla destekleyen yeni bir sistem kurulması" ihtiyacını dile getirir ve 'iktisadi olan' ile 'siyasi olan'ın birbiri ile ilişkisi üzerinde durur (Keynes, 1936:381). Uluslararası barış, kişisel özgürlükler, anti-otoriterlik gibi, insani değerlere yüksek düzeyde önem veren bir düşünürün merkantilizm gibi, uluslararası sistemde ulusal çıkarlara öncelik verip, saldırgan müdahaleler yapmaya eğilimli bir düşünceye sempati duyması başlı başına ilgi çekicidir.

Merkantilizme sempati gösterdiği bölüm *GT*'nin sondan bir önceki bölümüdür. Bu bölüme Keynes tartışmalarında genellikle pek itibar edilmez ki bu tutum Keynesyen iktisadın yükseliş ve düşüş dönemlerinde değişmemiştir³. Bu ve bundan sonraki, *Genel Teorinin Öncülük Edebileceği Sosyal Felsefe Üzerine Nihai Notlar* bölümünün ticaret savaşlarının yaşandığı günümüzde tekrar gündeme getirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu çalışmada, söz konusu bölümlerle irtibatlı olduğunu düşündüğümüz, Liberalizmin Sonu (*The End Of Liberalism*-1926), Torunlarımız için Ekonomik Olanaklar (*Economic Possibilities for Our Grandchildren*-1930, bundan sonra *Torunlarımız*) ve *Ulusal Kendine Yeterlilik* (*National Self-sufficiency*-1933) gibi çalışmalarına odaklanacağız.⁴ 20. ve 21. yüzyıl iktisadına adeta yön veren bir düşünürün

² Bu nokta, Keynes'in klasik iktisada yönelik eleştirisinde önemli bir yer tutar. Klasik iktisat 'iktisadi olan'ın serbest ticaret vs. gibi politikalar ile barışın tesis edilmesine yardımcı olacağını iddia ederken, tersini kabul etmez. Zor veya şiddet, serbest piyasalar ile değil, siyaset ile ilişkilendirilir. Burada piyasadan elbette ki 'iktisadi olan'ı anlamalıyız. Keynes ise 'iktisadi olan'dan ortaya çıkabilecek zor/şiddete sürekli olarak dikkat çeker.

³ Oysa Keynes'in önemli takipçilerinden biri olan Robinson, Keynes'te merkantilizm bölümünün önemini şöyle ifade eder: "Keynes hâkim ortodoksiye saldırdığında, hocalarıma (*my teachers*) ıstırap veren şeylerin en başında onun merkantilistleri rehabilite ederek, serbest ticaretçilerin üstün himmet ve bilgilerine zarar vermesi geliyordu" (1980:1).

⁴ Keynes liberal/klasik iktisatçı olarak başladığı iktisat teorisi ve iktisadi hayat üzerine düşünme ve yazma sürecini kabaca 1926'dan 1940'lara kadar 'korumacı' olarak sürdürür. Bu daha sonra ise yönetilen kapitalist sistem olarak adlandırılacak bir düşünceye evrilir. Burada bizim ilgi göstereceğimiz dönem 1926'tan başlayıp 1936'da *GT* ile olgunluğa ulaştığını söyleyebileceğimiz 'korumacı' dönemdir.

merkantilizm hakkındaki düşünceleri üzerinde -hele ki günümüzde- bir kez daha çalışılmayı hak eder. Keynes'in yukarıda belirttiğimiz çalışmaları günümüz ticaret savaşlarının içinde barındırdığı gizil potansiyellerin açığa çıkarılmasında yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra bu çalışmaların günümüz iktisat politikaları açısından önemini koruyan tam istihdam ile karşılaştırmalı üstünlükler teorisi arasındaki tercih ve önceliklerin belirlenmesi meselesini ve Keynes'te ekonomizmin reddi tartışmaları bakımından da önemli olduğunu göstermeye çalışacağız.

Çalışmamızın birinci bölümünde Keynes'in merkantilizme neden iade-i itibar edilmesini gerekli gördüğünü tartışacağız. Bunu takip eden bölümde, merkantilist argümanların içinde hayat buldukları/bulabilecekleri ulusal ekonomi anlayışının Keynes tarafından değerlendirilme biçimini sunacağız. Ulusal ölçek ve dış dünya ilişkisindeki önceliklerin tespiti ve nedenlerine değinip Keynes için merkantilizmin araçsallığını tartışacağız. Keynes'in liberal öğretilere zıt biçimde ulusal ekonomi ölçeği ya da kendi kendine yeterlilik ile dünya barışı arasında kurduğu 'aykırı' bağa da bu bölümde değineceğiz. Üçüncü bölümde ise barışın tesisi için bir diğer faktör olarak ileri süreceğimiz, 'ütopik' toplumu '*Torunlarımız*' makalesi bağlamında tartışmaya açacağız. Çalışmamız sonuç bölümüyle noktalanacaktır.

Keynes'te Merkantilizm

İngiltere'de ortaya çıkan ve gelişen merkantilist iktisadi düşünce Smith'in *Ulusların Zenginliği*'ndeki kıyasıya eleştirisinden sonra, hemen olmasa da, İngiltere'nin özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra uluslararası rekabette üstünlük kazandığı 19. yüzyılın başlarından itibaren neredeyse tamamen terk edilmiştir. Bu tarihten sonra da İngiltere tüm dünyaya sadece sanayi malları değil, bırakınız yapılar bırakınız geçişler doktrinini de ihraç etmeye başlamıştır. Keynes'in merkantilizm değerlendirmesine geçmeden önce, klasik iktisadi düşüncenin 'iktisadi olan'ı ya da iktisadi analizi, empiristik bir 'gönüllü' piyasa ilişkisine indirgemesi ve 'iktisadi olan'ın, siyaset, devlet ve devletlerarası karmaşık yapısı yokmuş gibi analiz etme tercihini belirtmek gerekir. Klasik iktisat "ülkelerin rekabet ettiğini" ve "ülkeler arası rekabet edilebilirliği" reddeder. Oysa eğer ülkeler rekabet ediyorsa serbest rekabet anlamsız hale gelir. (Fairbrother, 2010:336).

Tarihsel olarak klasik iktisattan önce gelen merkantilizm ise teorik açıdan zayıf içerikle de olsa iktisat ile siyaseti, devlet ile sınıfları iç içe geçmiş olarak değerlendirir. İktisadi olan ile siyasî olan ilişki içindedir, yurtiçi ile yurtdışı güçlü bir biçimde birbirini etkiler ve ülkenin ticaret politikası, ülkenin ekonomi-politik koşullarına kapsamlı biçimde eklemlenmiş biçimde değerlendirilir. (Graz, 2004:611). Klasik iktisat ve günümüz egemen anlayışında ise tüketici tercihlerine dayanan bir uluslararası ticaret teorisi söz konusudur. Piyasanın ampirik görüngüleri olarak fiyatlar ve miktarlar dışında 'iktisadi olan'ı etkileyecek başka şeyler yokmuş gibi analiz yapılmak istenir.

Keynes'in merkantilizme yönelik sempatisinin nedenlerinin tam olarak ortaya koyulabilmesi, eleştirdiği klasik iktisadın para teorisinin arkasındaki David Hume'un geliştirdiği fiyat-madeni para akış mekanizmasına (*price-specie flow mechanism*) da kısaca değinmek gerekir. Klasik iktisat serbest ticareti savunurken aynı zamanda dış ticaret dengesine herhangi bir önem verilmesini gereksiz bulur. Çünkü yurtiçi piyasada malların denge fiyat ve miktarlarına intibak etmesine benzer biçimde, ülkeler arasında da arz ve talep mekanizmasının denge fiyat ve miktarlarının intibakını sağlayacağını kabul eder. Bunun nedenlerden biri, Hume'un fiyat-madeni para akış mekanizmasıdır. Klasik iktisadı ve sonrasını etkileyen bu görüşe göre ülkeler arasındaki ticaret fazlası ya da açığı bileşik kaplar teorisine benzetilir. Fazla veren ülkeye değerli madenler akar ve fiyatların yükselmesine neden olur. Bu ise ihracatı azaltıp, ithalatı artırır ve sonuçta otomatik olarak sağlanan uyarlanma dış ticaret dengesini sağlar. Tersisi de doğrudur. (Hume, 1970). Bu iddia, Smith'ten başlayarak uzun süre geçerli olarak kabul edilmiş ve merkantilistlerde olduğu gibi, lehte dış ticaret dengesi yaratmak için politika üretilmesinin, kendi kendini baltalayacağı için gereksiz olduğunun gösterilmesi için kullanılmıştır. Döneminde "bilimin zirvesi" kabul edilen Marshall bu konuyu sorgulamadığı gibi, 1926'da yayınlanan ve o dönemde hayli etkili olan J. W. Angell *Uluslararası Fiyat Teorisi* kitabında uluslararası ticarete paranın rolünün "sadece pasif bir aracı" (*a merely passive intermitter*) olarak kabul etmeyi sürdürür. (Milberg, 2002:247). Dolayısıyla, Hume'un mekanizmasının takas ekonomisi mantığının uluslararası ölçüğe taşınmış hali olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Bu iki konuya dikkat çektikten sonra, Keynes'in analizine başlayabiliriz. *GT*'deki temel amacını iki başlığa ayırarak resmetmek mümkündür: i) kapitalizmin *işsel* olarak kriz üretme potansiyeline sahip olduğunun ve bunun giderilmesi için devlet müdahalesinin gerekliliğinin gösterilmesi, ii) krizin ortaya çıkmasında tasarruflar ile yatırımlar arasındaki dengesizliğin öneminin vurgulanmasıdır (Şenses, 2017:99). 1929 Büyük Buhran'ında kendi haline bırakılmış kapitalizmin neden olduğu vahamet sonuçların, sistemin temellerini sorgulanmadan işleyişine istikrar kazandırabilecek müdahale düşüncesinin önünü açtığı söylenebilir. Kriz üretmeden işleyebilmesinin ya da en etkin sonuçlara ulaşmasının her zaman mümkün olmadığını gösterilmesi, müdahale edici aktör olarak siyaset/devlet ile piyasa ilişkisinin klasik iktisadın öngörmediği biçimde yeniden tanımlanması ihtiyacı da ister istemez ortaya çıkmıştır. Ancak belirtmeliyiz ki, Keynes'in devlet müdahalesine kapı aralaması ne devleti sınıfsal içeriği ile tam anlamıyla analiz ettiği ne de böyle bir amacının olduğu anlamına gelir. Müdahale, krizleri önlemek, tam istihdam dengesini sağlamak için yapılır ve söz konusu devlet bir anlamda toplumsal olarak iyiyi herkese dağıtan ideal bir kurumdur.

Bu ön açıklamalardan sonra Keynes'in merkantilistleri klasik iktisatçılara tercih etmesinin teorik nedenlerine odaklanabiliriz. Keynes birkaç istisna dışında merkantilist literatüre doğrudan atıf yapmaz. İncelemesini büyük ölçüde merkantilist literatürün önemli yazarlarından Eli F. Heckscher'in 1931 yılında İsveççe yazdığı ve

1935'te İngilizceye çevrilen iki ciltlik *Mercantilism* kitabına dayandırır.⁵ İncelemesini *GT*'nin 23. Bölümü'nde yedi alt kısma ayırarak gerçekleştirir. Konunun kapsamı ve Keynes'in meseleyi kavrayış biçimini doğrudan sergileyebilmek için Keynes'in analizindeki sıralama ve kısımlandırmaı takip ederek ilerleyeceğiz.

İncelemesinin ilk kısmında, bu günde geçerli olduğunu rahatlıkla söyleyebileceğimiz çelişkili bir duruma işaret eder. Devlet adamları ve iş dünyasının lehte dış ticaret dengesine olan inançlarını koruduğunu fakat hemen hemen tüm iktisat teorisyenlerinin dış ticaret dengesinin lehte veya aleyhte olmasının önemsiz ve buna gösterilecek ilginin yersizliğinden bahsettiklerini belirtir (Keynes, 1936:333). Dönemin iktisatçıları, iddialarına dayanak olarak yukarıda tarif edilen Humecu mekanizmayı kullanarak, merkantilist argümanların bu nedenle "baştan sona, entelektüel bir karışıklığa dayan[dığı]" iddia ederler (Keynes, 1936:334). Bu tespitini *GT*'de zaman zaman yaptığı bir öz eleştiri ile tamamlar. 1923'ün sonlarında klasik okulun inançlı bir öğrencisi olarak yazdığı metinden alıntılanarak "[e]ğer Korumacılığın *yapamayacağı* bir şey varsa, o İşsizliğe çare olmasıdır" biçimindeki tespitini aktarır ve merkantilizmin "saçmalıktan biraz daha iyi"⁶ (1936:335) bir şey olduğuna inandırılarak yetiştirildiklerini belirtir.⁷

Kısa ve genel bilgilendirici birinci kısımdan sonra Keynes, "merkantilist doktrindeki bilimsel doğrunun öğeleri"ni (1936:335) tartışmaya geçer. Bu kısım, merkantilist dönemin kurumsal yapısı ile Keynes döneminin kurumsal yapısı arasındaki farklar dikkate alınmak kaydıyla, *GT*'de geliştirdiği para teorisinin 'açık' ekonomi koşullarına uyarlanarak incelenmesi olarak da değerlendirilebilir. Konumuz bakımından da bir sonraki üçüncü kısım ile birlikte incelemesinin ana gövdesini oluşturur.

Merkantilist dönemin para arzını belirleyen kurumsal koşullar altında, dış ticaret fazlası para arzını yurtiçinde arttıran en önemli faktörlerden biridir. Çünkü dış

⁵ Heckscher'in çalışması, merkantilist dönem literatürünün kapsamlı bir taramasına ve iktisat tarihi çalışmasına dayanan iki ciltlik bir eserdir. *Merkantilizm* çalışması, 1930'larda yapılan merkantilizm tartışmalarını hareketlendirdiği gibi, o tarihten bu yana, merkantilizm üzerine yapılan tartışmalarda standart başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Heckscher, Keynes'in *GT*'deki merkantilizm tartışmasından sonra Çalışması'nın ikinci edisyonuna "*Keynes and Mercantilism*" (1955:340-358) adında bir bölüm ekleyerek yanıt verir. Keynes'i tüketim eğilimi, yatırım güdüsü, likidite tercihi, gömüleme ve tasarruf eğilimi gibi psikolojik kategorilerle çalışmakla eleştirir. Çünkü Heckscher'e göre "eğilimler" ve "güdüler" üzerinde bilimsel olarak çalışılmayacak kavramlardır (1955:341-3). Dolayısıyla anlaşılacağı gibi, eleştirisini sadece merkantilistleri incelediği bölüme değil, Keynes'in *GT*'deki analizinin bütününe yönelttiğini söyleyebilir.

⁶ Büyük harf kullanımı orijinal metne sadık kalma nedeniyledir.

⁷ Keynes'in zaman zaman özeleştirisini yapmasının kanımızca pratik bir amacı da vardır. Genç iktisatçıları ikna edebilmek bunlardan biridir. Çünkü şuna inanmaktadır: Klasik iktisat, serbest ticaret ve altın standardı yirminci yüzyılın hemen başında yaşanan yıkımlardan sorumludur. Karar vericiler ve iktisatçılar demokratik bir uygarlığa ulaşmak için bir daha böyle bir sistem inşa etmemelidir (Keynes, 1936:vi ve Markwell, 2006:140-1).

ticaret fazlası büyük ölçüde değerli madenlerin yurtiçine akışı anlamına geldiğinden ve para arzı da büyük ölçüde değerli madenler tarafından belirlendiğinden, yurt içi faizler ile dış ticaret fazlası ilişki içindedir. Dolayısıyla faiz haddi ile yatırım hacmi arasında kurduğu ilişkinin benzerinin merkantilistler tarafından kurulduğunu iddia eder. Şöyle ki, verili bir sosyo-politik ortamda ve ulusal karakteristikler tarafından belirlenen tüketim eğilimi (c) iken, *GT*'de gösterdiği gibi, bir ulusun zenginliği (*well-being*) yatırım güdüsüne bağlıdır (Keynes, 1936:335). *GT*'de, kapalı ekonomide, yatırım iştahının yetersiz oluşu nasıl ki zenginliğin daha fazla artmasına engel oluyorsa, 'açık' ekonomide de benzer süreç işleyebilir. Toplam yatırımın sadece kâr güdüsünden hareketle yapıldığı bir durumda, yurtiçi yatırım olanakları uzun dönemde, yurtiçi faiz haddi tarafından belirlenir (Keynes, 1936:335). Dolayısıyla hükümetlerin lehte ticaret dengesi ve bunun etkilediği yurtiçi faiz oranları ile ilgilenmesinde herhangi bir sorun olmadığı gibi, para arzının önemli ölçüde dış ticaret fazlasına dayandığı kurumsal bir yapıda, refah artışı sağlamak isteyen bir ülkenin uygulaması gereken politikalar sözü edilen lehte dış ticaret dengesi sağlamaya yönelik olmalıdır.

Ücretlerin (*wage-unit*) sabit, likidite tercihinin ve banka sözleşmelerinin (*banking convention*) değişmediği bir ortamda, faiz haddinin değerli metallerin miktarı tarafından belirlenme eğiliminde olacağını belirtir (Keynes, 1936:336)⁸. Kamu otoritesinin yurtiçi faiz haddi üzerinde, tarihsel ve kurumsal nedenlerle, doğrudan kontrolünün olmadığı bir ortamda, Keynes lehte dış ticaret dengesinin iki amacı birlikte gerçekleştirebilecek tek araç olduğunu belirtir. Lehte dış ticaret dengesi ile sağlanan fazla, yurtdışından gelen yatırımları arttırabilmenin doğrudan tek aracı iken, söz konusu fazla sırasıyla para arzını arttırıp, faizi düşürerek yatırım hacminin artışını teşvik edici koşullar yaratması nedeniyle de yurtiçi yatırımları arttırmanın dolaylı aracıdır (Keynes, 1936:336).

Keynes dönemin kurumsal şartları altında para arzı, faiz ve yatırım iştahı arasında kurduğu genel ilişkiyi, dış ticaret fazlası elde eden bir ülkede faiz dışında yaşanması olası uyarlanma seçeneklerini de irdeleyip, incelemesini derinleştirir ve kurduğu mekanizmanın sınırlılıklarını da gösterir. Sınırlılıklardan ilki, yurtiçi faizlerin çok düşük düzeye düşmesi nedeniyle, yatırımların dolayısıyla da istihdamın kritik noktayı geçerek -ki bundan tam istihdam anlaşılabilir- ücretlerin artması nedeniyle

⁸ Keynes bu akıl yürütmesinde ücretlerin artmadığı durumda kaydını koyar ancak bu koşula söz konusu dönemde gerek yoktur. Ücretler zaten büyük baskı altındadır. Merkantilist yazarları ücretlerin baskılanmasını isteyen 'lobiciler' olarak da görmek mümkündür (Furniss, 1965:28). Dolayısıyla Humecu bir mekanizmanın işleme, 'kurumsal nedenlerle' söz konusu değildir. Ayrıca merkantilist yazarların paraya verdikleri önemin başka nedenleri de vardır. Hindistan'a giden değerli madenler pek geri dönmemektedir. Keynes döneminde de olduğu gibi, Hindistan'da hem gömüleme eğilimi yüksektir (*boarding*) hem de merkantil dönemin önemli bir kısmında da İngiltere dış ticaret açığı vermektedir. Bu iki ve benzeri konularda sorunları doğru tespit edip, bunları doğru politikalarla çözmeye çalışmaları anlamında merkantilistlerin materyalist bir yaklaşıma sahip oldukları tartışması için bkz. (Conti, 2018).

ortaya çıkacak olan yurtiçi maliyetlerinin artması durumudur⁹. Ücretlerin, dolayısıyla da maliyetlerin artması dış ticaret dengesini lehe çevirme çabasını baltalayacaktır. Bu durum yurtiçi faizlerdeki mutlak büyüklük ile ilgili iken, bunun benzeri başka bir durum ise yurtiçi faizlerin diğer ülke faizleriyle kıyaslanmasıdır. Madenlerden çıkarılan değerli metallerin, dolaşımında ve stoklardakinin miktarına oranla önemsiz olduğunu varsayarak, ülkeler arasındaki faiz farklılıklarının değerli madenleri bir ülkeden diğerine hareket ettirebileceğini belirtir. Bu durum da faizi düşük ülkenin lehte dış ticaret dengesi ile elde ettiği değerli madenlerin yüksek faizli ülkeye 'akmasına' neden olup, istenilen sonucu doğurmasına engel olabilir. (Keynes, 1936:337). İspanya'nın onbeş ve onaltıncı yüzyıllarda değerli madenler elde etmesine rağmen, ücretlerdeki yükselişin dış ticaretini mahvetmesini ilk duruma örnek olarak gösterir. İngiltere'nin I. Dünya Savaşı öncesinde sermayesini dışarıya borç ve varlık alımı olarak ihraç etmesi nedeniyle yurtiçi faizlerin tam istihdamı sağlayabilecek düzeye düşmesine engel olmasını ise ikinci duruma örnek olarak kullanır. Sınırlayıcı durumları ifade ettikten sonra, adeta lehte dış ticaret dengesine önem vermesinin sebebinin altını çizmek ister: Söz konusu durumlara rağmen, "[y]ine de, eğer aşağı yukarı ücretleri sabit, ulusal karakteri tarafından belirlenen bir tüketim eğilimi ve para miktarı değerli metallere sıkı sıkıya bağlı bir parasal sistemi olan bir toplum düşünürsek, bu toplumun refahını sürdürebilmesi için otoritelerin ticaret dengesinin durumunu yakından takip etmesi gerekir. Lehte denge, *çok fazla olmamak şartıyla*, çok teşvik edici olacaktır, oysa aleyhte denge kısa zamanda sürekli bir depresyon üretecektir." (1936:337-8, italikler eklenmiştir).

Keynes, bu tespitlerinin, ithalata yönelik maksimum kısıtlama uygulayarak lehte dengenin sağlanması yönünde kullanılmaması ve ticaret sınırlayıcı sonuçlara ulaşılmaması için uyarır ve daha sonra Bretton Woods'ta Clearing Union önerisinin öncülü olarak değerlendirilebilecek uluslararası bir moderasyon önerir. Uluslararası moderasyonun olmaması durumunda, ülkelerin mantıksız bir biçimde rekabet ederek, lehte ticaret dengesi peşinde koşacaklarını ve bunun bütün ülkelere zarar vereceğini belirtir. (Keynes, 1936:339). I. Dünya Savaşı sonrası uygulanan lehte dış ticaret politikalarını sağlayacağı ithalat sınırlamalarını genel olarak onaylamaz.

Ancak bu, Keynes'in *laissez-faire* doktrininin faiz haddi ile yatırım hacminin optimum bir seviyeye kendiliğinden uyarlanacağını bekleyen teorik temeline yönelik eleştirisini geçersiz kılmaz. Faiz haddi ve yatırım hacminin kendiliğinden optimum bir dengeye gelebilmesi için bir mekanizma olmadığı gibi, ticaret dengesi ile ilgilenmek zaman kaybı olarak kabul edilemez (1936:339). Dolayısıyla Keynes merkantilizmin bilimsel doğrularını asıl olarak, sınırlarının farkında olmak kaydıyla, *GT*'de geliştirdiği para miktarı, faiz haddi ve yatırım hacmi arasında kurduğu ilişki içerisinde değerlendirir. Bütün bunlara rağmen, I. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin iyi düşünülmeden uyguladıklarını belirttiği ticaret kısıtlamalarını desteklemez ve söz

⁹ Klasikler tam istihdam varsayımı ile çalıştığından dış ticaret fazlası ile gelen değerli madenler 'anında' ücretlere-fiyatlara etki eder.

konusu politikaların aşırıya kaçmadan koordine içinde yürütülmesini önerir (1936:338).

Keynes'in *Merkantilizm* bölümüyle yapmak istediklerinden biri dış ticaret dengesinin önemine de dikkat çekmektir. Bununla birlikte, lehte dış ticaret fazlası için, yukarıda vurgulamak istediğimiz gibi, *çok fazla olmamak koşulu* kaydını koyar. Bu aslında uluslararası kapitalizmin işleyişinde ülkeleri aşırı rekabetten koruyacak moderasyon önerisinin bir parçası olarak anlaşılabilir. Bretton Woods'da dış ticarete uyarlanma sorumluluğunu yalnızca açık veren ülkeye yüklenilmesine karşı çıkışı, yukarıda değinildiği gibi, açık veren ülkeyi depresyona sokma ihtimaline karşı alınan bir önlem olarak anlaşılabilir. Bu nedenle, 1936'da Keynes'in aklında kapitalizmin uluslararası alanda yönetilmesi gerektiği vardır diyebiliriz. Moderasyonun yokluğunda aşırı, rasyonel olmayan bir değerli maden stokunun fazla veren ülkelerde birikmesini ve ülkelerin anlamsız bir uluslararası rekabete sürüklenmesini istememektedir (1936:338).¹⁰

Dış ticaret, para arzı, faiz haddi ve yatırım hacmi arasında kurduğu ilişkiyi üçüncü alt kısımda daha ileri bir aşamaya taşır. Bu kısımda *GT*'de geliştirdiği kendine özgü yaklaşımlarla merkantilistler arasındaki uyumu analiz eder. Yer yer de somut örnekler üzerinden Heckscher ile tartışmaya girerek tartışmasını dört husus üzerinden sürdürür.

İlk husus, sermayenin marjinal etkinliği kavramının merkantilistlerdeki pozisyonudur. Merkantilistlerin refahın artmasının önündeki en büyük engelin yüksek faizler olduğunu ve likidite tercihi ile para miktarının faiz oranını belirlediğinin farkında olduklarını belirtir (Keynes,1936:341) ve daha ileri bir yorumla, *GT*'nin önemli bir analitik aracı olan sermayenin marjinal etkinliği kavramının da merkantilist yazarlarca farkına varıldığını düşünür. Buna dayanarak olarak, Locke'un *A Letter to a Friend Concerning Usury* adındaki bir mektubundan alıntılacağı şu ifadeleri gösterir: "Yüksek faiz hadleri İşleri (*Trade*) azaltır. Faizin avantajı, İşlerden sağlanacak Kârdan daha büyük olduğundan, bu zengin Tüccarları işten vazgeçirir ve Paralarını (*Stock*) faize koyarlar, daha az zengin Tüccarları ise yüksek faiz Batırır" (Keynes, 1936:344).

İkinci husus, yukarıdakine benzer biçimde merkantilistlerin ucuzluk yanılgısının (*fallacy of cheapness*) ve aşırı rekabetin fiyatların düşmesine neden olacağını ve dolayısıyla ticaret hadlerinin ilgili ülke aleyhine döneceğinin farkında olduklarını belirtir (Keynes,1936:345).

---

¹⁰ Şenses (2017:103-4) günümüz tartışmalarına değinerek Keynes'in Bretton Woods "dış fazla"nın eritilmesi önerisini reddeden ABD'nin bugünkü durumuna dikkat çeker: "Uzun yıllar boyunca küresel dengesizliklerin giderilmesinde sorumluluğu dış açık veren ülkelere yüklemiş olan ABD, son yıllarda Çin'in parasının değerini yükselterek dış fazlasını eritmesi gerektiğini savunur hale geldi."

Üçüncü husus diğerlerine göre biraz daha uzun tartıştığı "mallardan korku" (*fear of goods*) kavramıdır.¹¹ "Merkantilistler, "mallardan korku"da ve klasikler tarafından iki yüzyıldan fazla saçmalık olarak aşağılanan para kıtlığının eksik istihdamın nedeni olarak değerlendirilmesinde, başlangıç noktasıdır" (Keynes, 1936:346). "Mallardan korku" ile "para tutkusu" Keynes için sırasıyla eksik talep ve para teorisi ile ilişkilidir. Tasarruf saikinın yatırım iştahına çoğu zaman galip geldiğini düşünen Keynes için söz konusu "korku" ve "tutku" parasal ekonomilerin olağandır. Her ikisi de makuldür. Buna göre, merkantilistler de bir taşla iki kuş vurmaya hedeflemektedirler. Bir yandan ülke istenmeyen mal fazlasından/eksik tüketimden kurtulmakta çünkü bunun eksik istihdama neden olduğuna inanmaktadırlar. Diğer yandan ise para stokunu arttırarak faiz düşüşünün sağlayacağı avantajları elde etmektedirler (Keynes, 1936:347). "Mallardan korku" kavramını Keynes, parasal ekonominin takas ekonomisi olarak değerlendiremeyeceğini ve parasal ekonominin genel sorunlarının gösterilmesi amacıyla kullanır. Üreticiler mallardan korkar, bu korku tüketicilerin daha az harcama yapması yani eksik talep korkusudur. (Carabelli, Cedrini, 2015:1121). Eksik talep ekonominin mal piyasasında giderilmesi gereken bir sorundur. Ancak bu da yetmez, "bütün insanlık tarihinde, kronik eğilim olan, tasarruf saikinın yatırım yapma iştahından daha güçlü olması" (Keynes, 1936:347) nedeniyle eksik talep ve "para tutkusu" bir arada değerlendirmelidir ve Keynes için merkantilistler söz konusu değerlendirmelerinde doğrudur. Ancak bu ikisinin önemli bir başka işlevi daha vardır. Bunlar, merkantilistlere para piyasası ile mal piyasası arasındaki bağı kurulmasında yardımcı olduğu gibi, kapitalist (parasal) bir ekonominin mal piyasası sorunları bağlamında dünya piyasası ile ilişkilmesini gerektirir. Bir ülkenin mal fazlasını dünya piyasasına arz etmesi yukarıda değinildiği gibi, Keynes için sürekli sürdürülebilecek bir çözüm olamaz. Söz konusu politikanın tüm ülkeler tarafından uygulandığında terkip hatası ile sonuçlanacağını farkındadır (Carabelli, Cedrini 2015:1144-5). Merkantilistlerin dünya piyasası konusundaki ısrarını Keynes, klasikler gibi saçmalığa indirgemek yerine en azından parasal ekonomi parametreleri bakımından değerlendirerek, bir ülkenin dünya piyasasına 'saldırdığında' ortaya çıkabilecek sorunların bir kısmını görebilmesini sağlar. Bunların en önemlilerinden biri Keynes'in "piyasalar için rekabetçi mücadele" ve "tekrar tartışmanın konusu" olabilir dediği dünya barışının tehdit edilmesidir. Merkantilistlerin ulusalcı eğilimlerinin ve güç/zor faktörünün piyasanın çözemediği sorunları çözmek amacıyla kullanabildiklerini farkında olarak yukarıdaki tespitleri yapar.

¹¹ Heckscher Orta Çağ'ın büyük bir bölümünde geçerli olan tedarik (*provision*) politikasından korumacılık politikasına geçildiğini ve korumacılık ile para politikasının iktisadi düşünceler tarihine merkantilistlerin yaptığı en büyük katkı olduğunu belirtir. Tedarik politikasında "mallara arzu" (*hunger for goods*) ve "kıtlık korkusu" (*fear of scarcity*) hâkim olurken merkantilist dönemde ise "mallardan korku" ve "paraya tutku" hâkim tutumlar olmuştur (Heckscher, 1955:56-59). Mallara ve paraya yönelik tutum değişikliğinin nedenlerini kapitalist üretim biçiminin yaygınlık kazanıp, meta, para döngüsünün sürekliliğinin sağlanması bağlamında tartışan klasik çalışma için bkz. (Dobb, 1992, 160-199).

Dördüncü husus merkantilist politikaların ulusalcı (*nationalistic*)¹² karakterleri ve savaşı destekleyen eğilimleridir. Merkantilistlerin, politikalarının ulusalcı karakterini ve görece olarak diğer ülkelerden güçlü olma isteklerinin farkında olduğunu belirtir. Keynes bu konuyu ikiye ayırarak inceler. Öncelikle sert bir muhalifi olduğu döneminin uluslararası sabit altın standardı ve uluslararası kredilerde *laissez-faire* uygulamasının, savunucularının iddia ettikleri gibi, barışı sağlamanın en iyi aracı olduğu yönündeki iddiayı reddeder. Diğer yandan ise uluslararası altın (öncesinde gümüş) standardını mahkûm eder. Keynes'e göre, uluslararası altın standardı kadar, bir ülkenin avantajının komşusunun dezavantajı anlamına gelen bir sistem tarihte tasarlanmamıştır (1936:349). Dolayısıyla Keynes eleştirisini İngiliz serbest ticaret emperyalizminin temel dayanaklarından biri olan, uluslararası altın standardı ve bunun barışı sağlayacağı yönündeki iddialara yöneltilir. Klasik iktisadın neden olduğunu düşündüğü sonuçlara rağmen iddialarını sürdürmesini gerçekçi bulmaz. Buna karşılık, merkantilistleri gerçekçi olarak değerlendirir. Ulusların, sermaye devlet ilişkisi içinde şekillenen güç kazanma arzusu konusundaki realist tutumlarından dolayı merkantilistleri entelektüel olarak daha tercih edilebilir bulur. (1936:348).

Keynes, iktisat politikalarında ulusların belirli bir özerkliğe sahip olmalarını ilkesel olarak kabul eder. Bu türden bir özerkliğin dünya barışını serbest ticaretten ve altın standardından daha fazla destekleyeceğini savunur. Ulusal yatırım programları çerçevesinde uluslararası kaygılardan uzak, her ülkenin özerk (*autonomous*) olarak saptayacağı faiz haddi çerçevesinde belirlenecek bir optimum istihdam seviyesine ulaşmasını ülkelerin hem kendisi hem de komşuları için bir değil iki kez kutsanacağını belirtir (1936:349). Bu konuya bir sonraki bölümde, ulusal ekonomi ve önceliklerin belirlenmesi bağlamında tekrar döneceğiz.

---

¹² Heckscher (1955:13), merkantilizmi ulusçuluğun (*nationalism*) iktisadi sistemi olarak düşünmenin doğal olduğunu belirtir. Ancak kendisinin de belirttiği gibi, 17. YY ve 18. YY'ın kabaca ilk yarısı ulusçuluk düşüncesi henüz hâkim bir düşünce olabilecek kadar, özellikle de 17. YY'da, gelişmemiştir. Buna istinaden de Heckscher ulusçuluğu bir devlet etrafında birleşme ve devletin güç kazanma amacının öne çıkması olarak anlaşılmasını önerir. Heckscher, Adam Smith'in merkantilist yasalardan en akılcılarından biri olarak 1651 Denizcilik Yasalarını gösterdiğinin farkında olarak, devletin güç isteyebileceğini ancak bunu amaç değil araç olarak isteyebileceğini merkantilistlerin ise amaç olarak istediklerini belirtir (1955:16). Ancak yine de amaç ve araç ayrımının kolay yapılamayacağını belirtir. Smith'in 1651 Denizcilik Yasalarını akılcı bulmasının nedenlerinden biri, İngiltere'yi diğer devletlerin saldırıdan koruyamaya hizmet etmesidir. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi, merkantilistler gücü adeta bir iktisadi faktör gibi ele alırlar ve sermaye-devlet arasında kurulan ilişki niteliğine göre diğer devletlerle ilişkilerde de rol oynar. Wallerstein söz konusu denizcilik yasalarını bir anlamda Hollanda'ya "savaş ilanı" ve "merkezin ele geçirme mücadelesinin" bir aracı olarak değerlendirir (Wallerstein,1980:76). Tilly'nin kavramsallaştırmasını kullanacak olursak, Heckscher ve takip eden egemen iktisadın kullanılmaktan imtina ettikleri söz konusu olan şey, devletin gücünün sermaye ile birleşerek, "sermayeleşmiş zor yolu"yla birlikte iş görmeleridir (Tilly, 2001:64-8).

Keynes "merkantilizmdeki bilimselliği" 23. Bölüm'ün ilk üç kısmında inceler. Dört ve beşinci kısımlarda ise daha çok merkantilistlerin metodolojilerine ve klasik iktisat karşısındaki konumlarına kısaca değinir. Merkantilistlerin çoğunlukla iş insanı olmalarından kaynaklandığı düşünülen teorik yetersizlikleri sorununa Keynes'in katıldığını söyleyebiliriz. Ancak yine de onları bir anlamda klasik iktisatçılarından üstün tutar: "Merkantilistler, çözümünü sağlayacak kadar analizlerini ilerletemedilerse de sorunun varlığını anladılar. Oysa klasik okul sorunu yok saydı, görmezden geldi." (1936:350). Merkantilistler, gerçekte, çoğu başlarda birer tüccar, dönem ilerledikçe de tüccar-manüfaktür olarak kapitalist ya da parasal ekonominin gereği olarak "mallardan korku"yordu. Bunu teorize edemeseler de Orta Çağ'ın tedarik politikası ile kendi dönemleri arasındaki farkı pratik ya da materyal nedenlerden dolayı biliyorlardı.

Eleştirisinin beşinci kısmında ise Keynes, çözüm önerisini sunmadan önce klasiklerin diğer okullar ile birlikte merkantilistlere küçümseyici eleştirilerinin rehabilite edilmesini ve onurlandırılmalarını ister ve amaçlarının da son derece rasyonel olduğunu belirtir. Çünkü yukarıda belirtilen şartlar altında, "akıl hükümetler faizlerin yükselmesini engellemek için kanunları, gelenekleri ve hatta ahlâk yasalarının yaptırımlarını kullanırlar (*sanctions of the moral law*) (1936:351). Keynes'in ahlâk yasalarının dahi faizlerin yükselmesini engellemek için kullanılabileceğine işaret etmesine dikkat çekmek isteriz. Hemen ardından ise bir yandan 'günah çıkarır', diğer yandan klasik iktisadı eleştirmeyi sürdürür: "Ortaçağ Kilisesinin faiz hadleri konusundaki tutumunun saçma olduğuna inandırılarak yetiştirildim... Ancak şimdi bu tartışmaları, klasik teorisinin içinden çıkılmaz biçimde karıştırdığı faiz haddi ve sermayenin marjinal etkinliğini birbirinden ayırmak için, dürüst bir entelektüel çaba ile okuyorum" (1936:351-2)¹³

Altıncı ve yedinci bölümlerde ise doğrudan merkantilizm tartışması neredeyse yapılmaz. Lüks tüketim tartışması bağlamında Bernard Mandeville, eksik tüketim teorileri bağlamında Hobson ve faiz tartışması bağlamında ise Silvio Gessell'i odağına alarak, merkantilistleri bu bağlamlarda da değerlendirir. Ancak bunlar burada tartışmamız için ikincil önemde olduğundan ayrıntılarına girmeyeceğiz.

Buraya kadarki değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere, merkantilistlerin dünya piyasasına yönelik agresif tutumlarını Keynes'in onaylaması söz konusu değildir. Ancak merkantilist doktrinin anılan koşullar altında lehte dış ticaret dengesine önem vermeleri de Midas Yanılgısı'na düştükleri anlamına gelmez. Keynes'in ulusal istihdamın artırılmasına yönelik politika önerilerinin benzerlerini merkantilistlerde bulduğu söylenebilir ancak bundan iktisadi sorunları çözerken uluslar arasında bir uyumun gözetilmeyeceği anlamı çıkmaz. Aksine merkantilizm incelemesinde dahi uluslararası bir moderasyona ihtiyacı vurgular. Bir yandan

¹³ Bunlar, elbette ki Keynes'in söz konusu ahlâka ve Kiliseye bağlılığının işareti olarak anlaşılmalıdır. Dönemin koşullarına uygun, tarihsel bir değerlendirme yapmakta ve bir anlamda klasik okulun tarih-dışı analizini mahkûm etmek istemektedir.

işsizliğin azaltılması bakımından kendi kararlarını olabildiğince serbest verebilme yeteneğine sahip ulusal ekonomiler, diğer yandan da söz konusu ulusal ekonomiler arasında uyumun tesis edilmesi hedeflenir. Bu ise merkantilizmin dünya piyasası söz konusu olduğunda kullanmaktan çekinmedikleri güç ve uyum anlamında merkantilizmi aşmayı gerektirir. Ulusal ekonomi ve bunlar arasındaki ilişki konusundaki tespitlerimizi takip eden bölümde ele alacağız.

Keynes'te Ulusal Ekonomi ve Merkantilizmi Aşmak

Ülkelerin birbiriyle rekabet etmeleri anlamında da bireyci ilkelere dayanan, 19. yüzyıl uygarlığının çöküşüne şahit olan Keynes için çöküşün nedeni, uygarlığın üzerine inşa edildiği ilkelerdir. Serbest ticaret, altın standardı, piyasalar için mücadele ve sonuç olarak savaşlar çöküşün nedenleri olarak sıralanır. *Laissez-Faire'nin Sonu* makalesi ile birlikte, üzerine yeni bir toplumsal yapı inşa edilebilecek alternatif bir ilkelere bütünü arayışına başladığı söylenebilir. *Laissez-faire'nin Sonu* ve bu dönemde kaleme aldığı, çokça tartışılan bir başka çalışması *Ulusal Kendine Yeterlilik* makalelerine odaklanarak, konumuz bakımından üzerinde durulması gerektiğini düşündüğümüz aşağıda belirtilen iki maddeyi ön plana çıkararak, Keynes için merkantilizmin nasıl anlaşılması gerektiğini tartışacağız. Bunların ilki, iktisadi etkinliğin/eylemlerin sonuçlarının sadece "muhasbeci mantığı"na indirgenerek değerlendirilemeyeceği ilkesidir.¹⁴ Bu bir çeşit "ekonomizmin reddi"dir (*rejection of economism*).¹⁵ İkincisi ise ülkeler arasındaki iktisadi ilişkilerin sadece bir kaynak sorununa indirgenmemesidir. Birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken bu iki madde, klasik iktisadın önemli varsayımlarının reddini içerdiği gibi, söz konusu varsayımlara dayanarak oluşturulan

¹⁴ Genç yaşlarından itibaren uzun yıllar toplantılarına katıldığı iki topluluk olan Havariler (*The Apostle*) ile Bloomsbury Grubu içindeki tartışmalardan etkilendiği üzerinde iyi çalışılmış konudur. Bu topluluklarda, 19. yüzyıl Viktorya İngiltere'sinin değer yargıları sürekli olarak sorgulanıyordu. Değer yargılarından öne çıkan ikisi ise kaba materyalist tutkular ve "tüccar bireyciliği"dir (*commercial individualism*). Yeni bir toplum inşa etmenin mümkün olduğuna inanan topluluk üyeleri, bunun önündeki en önemli engel olarak ise söz konusu bu iki değer yargısını görüyordu (Makasheva, 1994:76-80). İlave olarak söz konusu topluluklar üzerinde önemli etkisi olan Moore'un gündeme getirdiği sorunlar ve çözüm arayışları Keynes'i hayatı boyunca etkilemiştir. Bunlardan ilki, etik olarak rasyonel bir toplum inşa etmenin olanaklılığı, ikincisi ise toplumsal iyiye ulaşma yolunda iktisadın oynayacağı rolün belirlenmesidir (O'Donnell, 1989:276). Bloomsbury Grubundan L. Wolf grup üyelerinin duygularını şu sözlerle açıklar: "Kendimizi sosyal, politik, dini ve moral inançlara ve babalarımız ve büyükbabalarımızın standartlarına karşı bilinçli bir devrimin baharında yaşarken bulmuştuk...Yeni bir şey inşa etmek için yola koyulmuştuk, özgür, rasyonel, uygar, hakikat ve güzelliğin peşinde koşan yeni bir toplum inşa edenlerin öncüleriydik" (Akt. Makasheva, 1994:76)

¹⁵ Kavram Kirshner'e aittir. Kirshner (2009:538, 1999:320-321). *Ulusal Kendine-Yeterlilik* makalesini Keynes'in genel felsefesindeki "ekonomizmi reddetme" anlayışında devamlılığın göstergesi olarak değerlendirir. Benzer bir değerlendirme için (Chick, Dow, 2013).

ve uluslararası iktisadi etkinliğe yön vermesi salık verilen politikaları da tartışmaya açar.

Bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda aldıkları kararların, görünmeyen el aracılığı ile toplumsal olarak da mümkün olan en iyi sonucu vereceği Smith'ten itibaren klasik ve neoklasik iktisat teorisi tarafından kullanılmaktadır. Kaynak tahsisi sorununu kendiliğinden çözeceği iddia edilen bu uyuma dayanılarak, piyasa mekanizmasına müdahale gereksiz ve uzun vadeli sonuçları bakımından da olumsuz olarak değerlendirilir. Görünmeyen el ile sadece iktisadi bir sorunun çözüldüğü iddia edilmez; bu mekanizmanın aynı zamanda bireysel iyi ile toplumsal iyi arasındaki *ablâkî sorunu* da kendiliğinden çözdüğü iddia edilir. Ekonominin/piyasaların objektif 'yasa'ları işler ve herkes için en iyinin en azından uzun dönemde ortaya çıkacağı varsayıldığından, 'yasa'ya müdahalenin aynı zamanda uzun dönemli toplumsal iyiye de müdahale anlamı taşıdığı iddia edilir. Piyasa ile siyaset arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması gereğini ortaya çıkarmasına benzer biçimde, kendiliğindenlik çözümünün reddedilmesi, aynı zamanda *ablâkî sorunun* tartışılması gereğini de ortaya çıkarır. Bireysel iyi ile toplumsal iyi arasındaki eşgüdümü piyasa sağla(ya)mıyorsa; bunu, ne/kim, nasıl sağlayacaktır?

Laissez-Faire'nin Sonu'nda kendiliğindenlik çözümünü şu sözlerle reddeder: "bireyler ayrı ayrı hareket ettiklerinde, toplumsal bir birim halinde hareket ettiklerinden daha ileri görüşlü oldukları tecrübe *edilmiyor*" (Keynes, 1926:312). Bu tespitin, Keynes'in kapitalizmin anarşik yapısını realist bir biçimde tespit etmesinden ve karşısında duran gerçekliğin indirgenemezliğini kabul ederek, başka bir şeye dönüştürülerek analiz edilemeyeceğini düşünmesinden kaynaklandığı söylenebilir. (Lawson, 2003:161). Anarşik yapının risk, belirsizlik ve bilgisizlik ürettiğini ve bu üçlünün "zamanımızın en büyük ekonomik kötülüklerin kaynağı" olduğu tespitini yapar. İşlerin sıklıkla piyangoya dönmesi neticesini doğurabilen bu yapının akıllıca (*wisely*) yönetilmesini, böylelikle kendi döneminde mevcut herhangi bir ekonomik sistemden daha etkin sonuçlara ulaşılabilirliğini düşünür (Keynes, 1926:317). *Laissez-faire'nin Sonu*'ndan sonraki çalışmalarında yönetilen kapitalizmin, daha ileri görüşlü ve daha etkin sonuçlara ulaşabileceği yönündeki düşünce önemli referanslarından biri haline gelir (Kirshner, 1999:318-9).

1925'te altın standardına dönen ve ciddi bir resesyondan geçen İngiltere koşullarında yazılan *Laissez-Faire'nin Sonu*'na Keynes 1931'te yayınladığı *İkna Denemeleri*'nde (*Essays Of Persuasion*) yer verir. Aslında 1929 Büyük Buhranı'ndan sonra kapitalizmin her zaman etkin sonuçlar üretemeyeceği konusunda iknaya pek de gerek kalmadığı söylenebilir. Kabul edilmesi güç olan, ortaya çıkan krizlerin kapitalizme içsel nedenlerden kaynaklandığı ve çözüm önerileriydi. Keynes'in 1920'li yılların başından itibaren kullandığı "yatırımların sosyalizasyonu" bu çözüm önerilerinden biriydi. "Orta yol"cu (*middle way*)¹⁶ olarak adlandırılan çözümde, amaç,

¹⁶ "Orta yolcu" terimi elbette ki bugünkü anlamını taşımaz. Orta yol, Sovyet Sistemi ile çöken 19. yüzyıl kapitalizminin arasından geçer. Keynes, B. Shaw'a yazdığı bir mektubunda

sorunlarını kendiliğinden çözemeyen, bir anlamda "görünmeyen el" in insafına bırakılmış kapitalizmden, düzenlenmiş/'demokratik' olarak yönetilen bir kapitalizmin oluşturulmasıdır (Keynes, 1926:321).¹⁷ Kendiliğinden gerçekleşmeyen bireysel iyi ile toplumsal iyi arasındaki bağın ne/kim tarafından ve nasıl sağlanacağına yönelik cevaplar için bunlar ipucu niteliğini taşıyabilir ve meselenin kapitalizmin istikrarlı bir biçimde işleme için gerekenler bölümünü oluşturur. Ancak "ekonomizmin reddi" kavramı etrafında tartışılması gerekenler ise kapitalizmin istikrarlı işleyişi kategorisine sığdıramaz. Toplumsal iyiyi inşa edenler ki Keynes'in aklındaki 'demokratik' hükümetlerdir, her zaman "finansal sonuçlar"ın başarısına odaklanamaz. "[I]deal sosyal Cumhuriyet'e 19. yüzyılın "finansal sonuçlar"a odaklanmış anlayışı ile ulaşamayacağını belirtir: "zihnimizin yeniden yönlendirilmesinin bir açıklaması daha var. 19. yüzyıl bir şeyin özel veya kolektif olarak desteklenmesinin önerilmesinde "finansal sonuçlar" olarak adlandırılan kriterleri uygulamada aşırıya gitti. Hayatın bütün işlemleri muhasebecinin kâbusunun bir çeşit komik taklidine dönüştü. Devasa biçimde artan teknik ve materyal kaynaklarımızı kullanarak harika kentler yaratmak yerine, harabeler (*slums*) inşa ettiler;-harabeler inşa etmenin doğru ve önerilebilir olduğunu düşünüyorlardı çünkü harabe inşa etmek özel teşebbüs testlerinde kârlıydı, hâlbuki harika kent inşa etmenin aptalca bir savurganlık eylemi olduğunu düşünüyorlardı... Hayatın her adımını finansal hesabın aynı kendi-kendini yıkıcı kuralı yönetiyor. Kırsal güzelliklerimizi yok ediyoruz çünkü doğa harikaları ekonomik bir değere sahip değiller." Devamında ise "kendimize muhasebecinin kârı testine itaat etmemeye izin verdiğimizde *uygarlığımızı değiştirmeye başlayacağımızı*" (Keynes, 1933:186-188, italikler eklenmiştir) belirtir ve liberal politikacı/iktisatçıların sıklıkla gündeme getirdiği, devleti şirket gibi yönetme anlayışına itiraz eder.

Söz konusu çalışmasında 19. yüzyıl serbest ticaretçi ve bireyci kapitalizmine itirazlarını dile getirirken ekonomik insan veya *homo economicus* kavramlarını

kapitalizmin kötülüklerine (*evils*) Marx'ın öğretilerinden daha iyi bir panzehir bulduğu yönündeki inancını dile getirir (Brittan, 2005:185). Söz konusu panzehirin içeriğinde önemli ölçüde kamusal otoritenin iktisadi hayata müdahalesi vardır. "Yatırımların sosyalizasyonu" (*socialization of investment*) çerçevesinde sürdürülen bu içerik, elbette ki "orta yol"un belirleyicilerinden en önemlisidir. Her ne kadar bu kavramı yeteri kadar açıklamasa da, Crotty (1999) Keynes'in bunu 1920'lerden itibaren kullandığını ve *GT*'de sadece retorik amacıyla yer vermediğini belirtir. Kapitalizmin istikrarlı işleyebilmesi için Keynes'in demokratik hükümetler sistemi altında kamu işletmelerine ağırlık verilmesi görüşünde olduğunu savunur. Crotty (1983) Keynes'in 1940larda yatırımların sosyalizasyonuna olan vurgusunun azaldığını belirtir ancak buna rağmen 1943'de uzun dönemli planlar ve kamunun veya yarı-kamunun (*semi-public*) nezaretindeki (*auspices*) yatırımların toplam yatırımların içindeki payın 2/3 ya da 3/4 olması durumunda bunun hayati bir dengeleyici faktör olarak değerlendirdiğini aktarır.

¹⁷ Kapitalizmin ve tabii ki uluslararası iktisadî işleyişin genel çıkarlar çerçevesinde düzenlenebilir olduğu düşüncesi Keynes'te güçlüdür. Kuşağının entelektüellerine benzer biçimde fikirlerin gücüne, fikirlerin dünyada olup biten olayların gidişatını etkileyebileceğine güçlü biçimde inanırlar (Levitt, 2011:154). Keynes *GT*'deki son sözleri ile bu inancının altını iyice çizer (1936:384).

kullanmaması dikkat çekicidir. Ancak iktisadi kararların alınmasında "finansal sonuçlar" veya "muhasebeci kâr" mantığının tek kriter olarak kullanılmasına itiraz ederken söz konusu iki kavramı hedefine yerleştirdiği rahatlıkla söylenebilir. Daha sonra da değineceğimiz ancak burada altını çizmek gerekir ki amaç sadece istikrarlı bir kapitalizm değil, sürdürülebilir bir uygarlığa kavuşmadır. İstikrarlı kapitalizmin bu amacın aracı olduğunu sonraki bölümde tartışacağız.

Çalışmamızda Keynes'in iki dünya savaşı arasındaki yazılarını ele almaktayız. Çok iyi bilindiği gibi, Avrupa bu dönemde Keynes'in önceden uyardığı ve *GP*'de de tekrar ettiği gibi iktisadi nedenlerle hızla savaşa doğru yol almaktaydı. Milliyetçilik ideolojisinin de yükseldiği bu dönemde Keynes'in "ideal sosyal cumhuriyet" ile İngiltere başta olmak tekil ülkeleri hedeflediğini söyleyebiliriz. Tekil ülkelerin kendilerine yeterli olmalarının, barışa, iç sorunlarını hafifletebilmek için dünya piyasasından agresif biçimde pay almaya çabalamalarından daha çok hizmet ettiğini düşünür. Her ülkenin tekil özelliklerini dikkate almak kaydıyla, serbest ticaretin en önemli iddialarından biri olan karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin sorgulanması ve gerekli koşullarda reddi de yukarıda belirtilenlerin bir parçasıdır.

Üzerinde çokça tartışıldığı gibi, Ricardo'dan itibaren bu teori ile uluslararası kaynak tahsisi sorununun etkin biçimde çözüleceği ve her ülkenin serbest dış ticaretten kazançlı çıkacağı iddia edilir.¹⁸ Büyük Britanya'nın içinde bulunduğu iktisadi koşullardan çıkışı için çözüm önerileri getirmesi amacıyla kurulan MacMillan Komitesi Raporu'nda karşılaştırmalı üstünlükler teorisine şöyle karşı çıkar: "Serbest ticaret tartışmasının temeli, otomobil üretmeyi bırakarak daha iyi donanıma sahip olduğumuz başka şeyler üretebilmek için McKenna Vergileri'ni¹⁹ kaldırmamız gerektiğidir... Tıpkı Banka [faiz] oranları tartışmasında olduğu gibi, bu da akışkan bir sistemin içinde güzelce çalışır. Ancak işsizlik noktasında sıkışıp kaldığımızı düşünün, bu durumda seçim otomobil üretmek ile hiçbir şey üretmek arasında olabilecektir" (Akt. Milberg, 2002:240). Milberg'in işaret ettiği gibi, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin iddiası gereği, ülkeler ihracat için hiçbir şey üretememe sonucu ile karşılaşamaz (2002:204). Aynı raporda, serbest ticarete yönelik eleştirilerini ya da özel olarak koruyucu gümrük vergilerinin devamına yönelik iddialarını, ekonominin tam istihdam ve eksik istihdam hallerini dikkate alarak değerlendirir: "Eğer ülkenin üretim faktörleri tam istihdam ediliyorsa, [koruyucu] gümrük vergileri (*tariffs*) hasılayı arttıramaz, sadece hasılanın kompozisyonu değiştirebilir... Ancak tam istihdam koşulu yoksa ya da bir müddet olması olası değilse, durum tamamen farklıdır çünkü [koruyucu] gümrük tarifeleri hasılada sadece kompozisyon değişimini değil, net artış meydana gelmesini sağlayabilir" (Akt. Milberg, 2002:241). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi tıpkı tam istihdam gibi, ekonomiler için ancak istisnai bir halde geçerli olabilir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, fiyatların uyarlanması sonucunda maliyet

¹⁸ Amacımız karşılaştırmalı üstünlükler teorisini çokça tartışılan zayıf yönlerini tartışmak olmadığından bunlara değinmiyoruz.

¹⁹ Eylül 1915'te otomobil, motosiklet, sinema filmleri, müzikal aletler, saatler gibi lüks ithal malları üzerine konan vergiler kastediliyor.

farklılıklarının mutlak parasal maliyet farklılıklarını etkileyebileceğini ve ticaretin dengeye gelebileceğini öne sürer. Keynes ise ticaret dengesizliklerine fiyatların değil, faizlerin tepki vereceğini ve dengesizliklerin faiz üzerinde baskı oluşturacağını iddia eder. Dolayısıyla açık veren ülke için bu durum daraltıcı bir patikaya girme ile sonuçlanabilir (Milberg, 2002).

Bütün bunlar Keynes'in uluslararası iş bölümünün sağladığı avantajları reddettiği anlamına gelmemelidir. Uluslararası iş bölümünün "gerçek ve önemli" avantajlar sağladığını belirtir ancak "klasik okul bunu vurgulamada aşırılığın ölçüsünü kaçırmış[tır]" (1936:338). *GT*deki bu tespitini "*Ulusal-Kendine Yeterlilik*"te daha somut olarak ifade eder: "İklimde, doğal kaynaklarda, doğal yeteneklerde, kültür düzeylerinde ve nüfus yoğunluklarında büyük farklılıklar tarafından dikte edilen durumlarda, rasyonel bir dünyada hatırı sayılır derecede (*considerable degree*) uluslararası uzmanlaşma gereklidir. Ancak gittikçe genişleyen bir dizi sanayi mallarının ve belki de, hem de tarımsal malların yelpazesi üzerinde, ulusal kendi kendine yeterlilikteki kaybın, kademeli olarak aynı ulusal, ekonomik ve finansal organizasyon koşullarına gelen üreticilerin ve tüketicilerin elde edeceği diğer avantajlardan daha büyük olacağından emin değilim. Tecrübeler şunu kanıtlamak için birikiyor: en yeni modern kitle üretim süreçleri pek çok ülkede ve iklimde hemen hemen aynı etkinlikte çalışıyor"(Keynes, 1933:183). Keynes ölçek olarak ve gelişmişlik derecesi bakımından birbirine benzer ülkeleri kasteder. Ancak hemen devamında ulusal refahın içinde hammadde ve sanayi mallarının gittikçe azalışını, buna karşın ev, kişisel hizmetler ve yerel tesislerdeki (*local amenities*) artışı örnek gösterip, bir anlamda ticarete konu olmayan malların ağırlığına işaret edip, karşılaştırmalı üstünlükler ile sağlanacak avantajlara yönelik şüphesini güçlendirir. Kitlesele işsizliğin yaşandığı durumda ise istihdam artışı ile elde edilecek hasıla artışı karşılaştırmalı üstünlükler ile sağlanan avantajdan fazla olabilir. Net sonuçlara, her durumun kendi içinde analizi ile ulaşılabilir. Keynes için öncelik ise eksik istihdamın ortadan kaldırılmasıdır.²⁰ Kitlesele

²⁰Takip eden bölümde tartışacağımız gibi, Keynes için iktisat ahlaki bir bilimdir. Ahlak, karşımızda duran iktisadi gerçekliğin belirli ilkeler perspektifinden değerlendirilmesini sağlar. Keynes için bunların en önemlilerinden biri, işsizlik sorununun özel statusüdür. Kaynak tahsisinin bir sonucu olarak değil, toplumsal iyinin artırılması için gerekirse kamusal müdahale ile giderilmesi gerekir. İktisat, ahlaki bilim olarak, toplumsal refahı arttırarak toplumsal iyiye ulaşmanın ön koşullarını sağlamak zorunda olduğundan bu müdahalenin yöntemini gösterir. Toplumsal iyinin Benthamcı faydaların biriktirilmesi ile otomatik olarak gerçekleşmesini beklemez. Bunu kim/ne yapacak sorusu yine gündemdir. Yurttaşların saygın bir biçimde yaşam sürdürmelerinin sağlanması bilge, demokratik vb. gibi toplumsal iyiyi amaç edinmiş hükümetler aracılığı ile sağlanacaktır. Kişisel özgürlüklerin arttırılmasının, yurttaşların eğitimi ve etik olarak da rasyonel bir topluma doğru evrilmesini sağlayacak bilge bir liderlik ile birlikte gerçekleşeceği düşüncesindedir (O'Donnell, 1989:166, Goodwin, 2006:231). Konunun bir başka boyutu ise merkantilizm ve faşizm arasında olduğu iddia edilen benzerliklerdir. Bireyin devlet karşısında ikincil plana itilmesi ve ticaret politikalarındaki benzerliklerden yola çıkarak bu iddia dile getirilir. (Welch, 1998). İki arasındaki benzerlik buradaki konumuz değil, ancak bu iddiayı Keynes'in merkantilizme sempati duyması

işsizliğin yaşandığı bir dönemde işsizliğin Avrupa'da "kitlelerin ruhu"nu nasıl etkilediğine şahit olan Keynes, kitlesel işsizliğin dünya piyasaları için rekabet edilerek çözümlenmesinden önce ulusların kendi kendine yeterliliklerini sağlayarak çözümlenmesinden yanadır. Elbette eksik istihdam ile ulusal kendine yeterlilik aynı şey değildir ancak aralarında çok güçlü pozitif bir korelasyon olduğu söylenebilir.

Ulusal yeterlilik anlayışının dünya ile iktisadi bütünleşmeyi kendiliğinden azaltması ve ülkelerin dünya kaynaklarına karşı agresif olabilecek hedeflerinin sönmülendirmesi beklenir. Diğer yandan Keynes, merkantilizmin belli silahlı diplomasisine (*gunboat diplomacy*) de zıt biçimde, ulusal yeterliliğin dünya barışını tesis etmede serbest ticarete göre daha fazla imkân taşıdığı iddia eder. Somut bir örneklendirmesi ile konuyu açabiliriz: "İngiltere ve İrlanda arasındaki ilişkileri örnek olarak alın. İki ülkenin ekonomik çıkarlarının kuşaklardır hayli yakından birbirine bağlı olması barışın fırsat veya garantisi olmadı... eğer bize borcunuz yoksa, eğer toprağınıza sahip değilsek, her iki ülkenin üretimlerine kıyasla ticarete konu olan malların önemi azsa, dost olmamız daha kolaydır. Bu nedenle, uluslararası ekonomik bütünleşmenin (*entanglement*) maksimize edilmesinden ziyade minimize edilmesine sempati duyuyorum" (1933:181). Keynes tabii ki kendinden beklenileceği gibi, tamamen dışa kapalı bir dünyada yaşayan uluslar düşünmüyor ve savunmuyordu. Fikirlerin, bilginin, bilimin, konukseverliğin ve seyahatin doğalarında olduğu gibi enternasyonal olmaları gerektiğini düşünüyordu. Ancak mallar ve özellikle de finansın imkânlar ölçüsünde ulusal olmasına izin verilmesini belirtilen nedenlerden ötürü tercih ediyordu (1933:181).

GT'nin özellikle son bölümünde *Ulusal-Kendine Yeterlilik* düşüncelerini olgunlaştırarak devam ettirdiği tespit edilebilir. 19. yüzyılın *laissez-faire* ve uluslararası altın standardı sisteminde hükümetlerin yurtiçi iktisadi sorunlarını hafifletmek için piyasalarda amansız rekabetten başka bir seçenekleri olmadığını bir kez daha belirttikten sonra uluslararası barış için daha elverişli iktisadi ortamın kendi kendine yeterli bir ekonomiler toplamı olduğunu ima eder ve şu tespiti yapar: "Eğer uluslar, kendi iç politikaları vasıtasıyla tam istihdam sağlamayı öğrenebilirlerse... bir ülkeyi komşularının çıkarına karşı kendi çıkarını koyacağı önemli bir iktisadi güç uygulamaya ihtiyaç kalmaz." (Keynes, 1936:382). Bu durumda uluslararası iş

---

nedeniyle Keynes açısından kısaca değerlendirelim. Keynes iktisadi hayata devlet müdahalesini gerekli görürken, kişisel özgürlüklerden vazgeçmesi söz konusu değildir. Bireysel seviyede devlet müdahalesi ile de olsa gönülsüz işsizliğin ortadan kaldırılması kişisel özgürlüklerin artmasını sağlar (O'Donnell, 1989:302-3). Ulusal kendine yeterlilik dünya barışının tesisi için zemin hazırladığı gibi, devlet müdahalesi ile sağlanan istihdam da kişisel özgürlüklerin çoğaltılmasına zemin hazırlar. Tabii olarak meselenin bir de devlet yönetimi kısmı vardır. Keynes'in 'ideal Cumhuriyet'inde "sınıf ve kazanılmış çıkarların üstesinden gelebilen ve aydınlanmış, rasyonel bürokrasi tarafından ortak iyiyi temsil eden bürokrasi tarafından yönetilen bir devlet" anlayışı vardır (O'Donnell, 1989:307-8). Bu aydınlanmış hükümeti kapitalizmin dar görüşlülüğüne de çare olarak düşünür (Carvalho, 2008:167).

bölümünün ve uluslararası kredilerin uygun koşullarda hâlâ mümkün olabileceğini ancak bunlar için zorlamaların ortadan kalkacağını ve ülkelerin komşuyu yoksullaştırma politikalarına da başvurmayacaklarını ancak bu koşullardaki gönüllü ve engellenmemiş ticaretin karşılıklı avantaj sağlayabileceğini düşünür.(Keynes, 1936:383-4). Bu tespitlerini aktardıktan sonra Keynes'in merkantilizme olan sempatisinin araçsal olduğunu düşünebiliriz. Serbest ticaretin açık veren ülkeleri daha da kötü koşullara sürüklediğini düşündüğünden, merkantilist politikaların söz konusu ülke için iyileştirici olması beklenirken bütün uyarlanma mekanizmasının açık veren ülkeye yüklenilmesinin önüne geçme işlevi ile "çok fazla olmamak şartıyla" kullanılabilirliğini düşünür. Tabii Keynes bunun için fazla veren ülkenin benzer politika uygulamamaya ikna edilmesinin de gerekli olduğunu gayet iyi bilmektedir. Bu yüzden de yukarıda aktardığımız sözlerinden sonra kendine şunu sorar: "Bu fikirlerin fiiliyata dönüşmesi hayalperest bir umut mudur? Bu umutlar, siyasal toplumumuzun evrimini yöneten sevk-i tabiiiler içinde yetersiz köklere mi sahiptirler?" (1936:383). Keynes *GT*de bu soruları cevaplayamayacağını, ancak farklı karakterde başka bir ciltte bu sorulara yanıt verilebileceğini belirtir. İngiltere ve dünya ekonomisinin hayatında aldığı öncelikler nedeniyle bildiğimiz kadarıyla Keynes söz konusu cildi yazmaya teşebbüs etmedi. Ancak *Torunlarımız* metni *GT*den önce kaleme alınmış olmasına rağmen, söz konusu cildin en azından ipuçlarına yönelik bir tartışmanın konusu olabilir. Hem merkantilizm araçsallığının hem de ekonomizmin reddinin *Torunlarımız* ile daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz.

'Kasvetli Bilim'den Torunlarımızın 'Ekonomik Saadet'ine

Thomas Malthus tarımsal hasılanın aritmetik, nüfusun ise geometrik şekilde artacağı öngörüsüne dayanarak kurduğu neden sonuç ilişkisine bağlı çalışan mekanizma ile insanlığın önünde sonunda açlık sorunu ile yüzleşeceğine dair karamsar bir resim çizmişti. Adaşı Thomas Carlyle de buna dayanarak iktisada kasvetli bilim yakıştırması yapmıştı. Malthus'un öngörüsü büyük oranda gerçekleşmedi. Ancak Malthus'un ortaya koyduğu türden olmasa da iktisat biliminin önünde çözülmeyi bekleyen kasvetli sorunların olmadığını söyleyemeyiz. Kapitalizmin ölümcül kusurlarının çözüldüğü iddia edilemez ancak her geçen gün artan bilgi ve teknolojik olanaklar vasıtasıyla insanlığın önünde, nüfus artışı düzenlendikçe, kıtlık sorunu olduğunu söylemek de gerçekçi olmaz. Keynes dünyanın Büyük Buhran'ın içinden geçmekte yıllarda yazdığı *Torunlarımız*'da kıtlık bir yana materyal ihtiyaçlar bakımından yüzyıl içinde insanlığın doyuma ulaşacağını ve "iktisadi sorun" olarak adlandırdığı materyal ihtiyaçların giderilme sorununun ortadan kalkacağını iddia eder.²¹ Ona göre, "İktisadi

²¹ "İktisadi sorun"un ortadan kalkması için yüzyıllık bir süreye ihtiyaç duyulacağını ancak bu sürenin "nüfus artışının kontrol kapasitemiz, savaşları ve iç çekişmeleri önleme kararlılığımız, gerçek anlamda bilimin alanına giren meselelerin yönetimini bilime emanet etme konusundaki

sorun"un ortadan kaldırılması görece kolay bir iştir asıl sorun "iktisadi sorun"un çözümünden sonra başlayacaktır: sorun, boş zamanın değerlendirilmesi sorununa dönüşecektir. Karşılaşılabilecek tabloyu şöyle tasvir eder: "boş zaman ve bolluk çağını içi ürpermeden hayal edebilecek bir ülke ve halk düşünemiyorum. Çünkü çok uzun bir süredir haz almak için değil çalışıp didinmek için yetiştiriliyoruz." (Keynes, 2012:27).

Bir önceki bölümde belirttiğimiz gibi, Keynes için iktisadın amaçlarından biri toplumsal iyiye ulaşmanın ön koşulu olan materyal ihtiyaçların teminine yardımcı olmaktır. Materyal ihtiyaçları temin edecek olan, iktisadi büyümedir ve bu da teknik gelişmeye ve sermaye birikimine dayanır. "Hüküm sürmekte olan dünya depresyonu, insanların ihtiyaçtan kıvrıldığı bir dünyada ortaya çıkan işsizlik ucubesi, yapmış olduğumuz felaket yanlışlar, bizi görünen yüzeyin altında olup bitmekte olan şeyler konusunda, işlerin gerçek gidişatı konusunda körleştiriyor" (Keynes, 2012:22). Yapmış olduğumuz yanlışlar ifadesi ile kastettiklerinden biri önceki bölümlerde belirttiğimiz iktisadi düzen ve bunun meşruiyetini sağlayan klasik iktisattır. Yüzeyin altında olup bitmekte olanı analitik olarak *GT*de olgunlaştırdığını biliyoruz. Yaşanan ağır kriz koşullarında, yazısını şu öngörüler ile sürdürür: "İlerlemenin öncüsü konumunda olmayan ülkeler görece olarak sıkıntı çekiyor. Bazı okurların henüz duymadığı ama önümüzdeki yıllarda bol bol duyacakları bir hastalığa yakalanıyoruz: *teknolojik işsizlik*. Ama bu yalnızca geçici bir adaptasyon evresi. Uzun vadede bunun anlamı, *insanlığın, iktisadi sorununu çözüyor olması*. İlerlemeyi sağlayan ülkelerde yaşam standardının bundan yüz yıl sonra bugün olduğundan dört ile sekiz kat daha yüksek olacağı öngörüsünde bulunmak isterim." (Keynes, 2012:24-25). Buna bağlı olarak ikinci öngörüsü ise insanların yüzyıl sonra "üç saatlik vardiya ya da haftada onbeş saatlik bir çalışma" (Keynes, 2012:27) ile hayatlarını sürdürebileceklerine yöneliktir. Öngörülerin yaşam standardına yönelik kısmının "ilerlemeyi sağlayan" kapitalist ülkeler için gerçekleştiğini ancak çalışma saatleri konusunda ise yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Ancak burada, tahminlerinin doğruluğu veya yanlışlığından daha çok dikkat çekmek istediğimiz, kapitalist ilerlemeyi sağladığını iddia ettiği tutkular ve "iktisadi sorun"un çözüm sürecini değerlendirme yöntemidir.

Laissez-faire'nin Sonu'nda para-kazanmaya (*money-making*) ve para-tutkusuna (*money-loving*) yönelik yoğun arzuya bağlı olmanın kapitalizmin temel özelliği olduğunu

istekliliğimiz ve üretim ile tüketim arasındaki marjın sonucu olan birikim oranı" (Keynes, 2012:30) tarafından belirleneceğini belirtirken, ilk üçünün gerçekleşmesi halinde iktisadi olan dördüncüsünün kolaylıkla kendi işini yapacağını belirtir. Dolayısıyla iktisadi sorunun çözümünün diğerlerine göre daha kolay olduğunu vurgulamak ister. Keynes *Torunlarımız*'daki öngörülerini daha iddialı bir biçimde *GT*de de tekrarlar (Keynes, 1936:220-221). Ayrıca belirtmeliyiz ki, Keynes'in biyografisi yazarı R. Skidelsky, *Torunlarımız*'ı Şubat 1928'ten Haziran 1930'a kadar beş ayrı kez sunduğunu ve iki kez de bastırıldığını belirterek söz konusu yazının Keynes için önemine dikkat çekmek ister (Akt. Leijonhufvud, 2012). Leijonhufvud (2012:130) ise bir yandan Büyük Britanya'nın 1925'ten beri ciddi bir resesyon yaşaması diğer yandan Büyük Buhran'ın etkisini artarak sürdürdüğü bir dönemde yazılmasını başlı başına ilgi çekici bulur.

belirtir ve kişilerin bu güdülerinin ekonomi makinesinin *ana itici gücü* olarak değerlendirir (Keynes, 1926:319). Söz konusu metinde bu tartışmayı derinleştirmez ancak *Torunlarımız*'da tartışmaya tekrar döner ve bu kez meseleyi amaç-araç ikiliği çerçevesinde ahlaki bir boyutta temellendirir. Kapitalizmin ana itici güçlerinin ezel ebet var olmasını arzu etmez: "O gayretkeş hedefe kilitlenmiş para düşkünleri kendileri ile birlikte hepimizi ekonomik bolluğun kucağına taşıyabilirler. Ama ortaya çıktığı zaman bolluğun nimetlerini yaşayabilecek olanlar, yaşama sanatını canlı tutabilen ve daha kâmil bir mükemmeliyete eriştiren ve kendilerini, yaşamak için gerekli şeyler uğruna satışa çıkarmayan insanlar olacaktır" (Keynes, 2012:27). Keynes için "gayretkeş hedefe kilitlenmiş para düşkünleri" gereklidir çünkü onlar toplumun ekonomik saadet noktasına gitmesini sağlayacak vazgeçilmez 'araç'lardır. Bununla birlikte, iktisadi şartların iyileşmesi, bireyler ve toplumun da ahlâken ilerlemesini sağlar. İnsanlar maddi doygunluğa ulaştıkça, değer yargıları değişime uğrayacak, kapitalizmin üzerinde yükseldiği "tutku"lar da değişim geçirecektir. Keynes bunun nasıl olacağına dair bir açıklama yapmaz ancak insanların ihtiyaçlarını tedrici olarak doygunluğa ulaştırdıkça, hazzı ekonomik/materyal olmayan araçlar ile gerçekleştirmeye yöneleceğini düşünür (2012:27-8). İnsanlık bir tür evrimsel 'zorunlulukla' "iktisadi sorun"u çözmeye yönelmiştir: "Doğa bizim, bütün dürtülerimizle ve en derin içgüdülerimizle, özgül olarak iktisadi sorunu çözme yönünde evrilmemizi sağlamıştır." Doğanın, insanlığı bu türden bir evrimci süreçten geçirip geçirmediği gibi spekülâtif bir tartışmayı bir kenara bırakabiliriz. Ancak açıkça görülmesi gereken Keynes için "iktisadi sorun[un] *insan soyunun daimi sorunu olmadığıdır*" (2012:25-6).

Özeleştirisini yaptığı yazılarında, insan düşüncesinin doğruya doğru değişebileceğine olan inancını vurgulamak istediğini belirtmiştik. "Çalışıp didinmek için yetiştiriliyoruz" tespitinin arkasında benzer bir değişebilirlik, ilerleme ve değişime olan inanç söz konusudur. "İktisadi sorun" ortadan kalktığında hayat çalışıp didinme için yetiştirilmiş kuşaklar için çekilmez olacak ve bir anlamda yeni değerler sistemine uygun bir hayat sürdürmeyi isteyen kuşaklar ortaya çıkacaktır. Böylece, hayat "ancak şarkı söylemeye ilgi duyabilecek olanlar için tahammül edilebilir bir şey olacak- ve ne kadar azımız şarkı söyleyebiliyoruz. Öyleyse, insan yaratılışından beri ilk kez gerçek ve daimi sorunuyla yüzleşecek: Bilimin ve bileşik faizin kendisine kazandırmış olduğu, acil ekonomik ihtiyaçlardan özgürlüğünü nasıl kullanmalı, boş zamanını nasıl doldurmalı ki bilgece, hoş ve iyi bir hayat yaşayabilsin? ... Servet biriktirmek artık toplumsal bakımdan yüksek bir önem taşımamaya başlayınca, ahlâk kurallarında büyük değişiklikler görülecek. Bize son iki yüzyıldır kâbus yaşatan, insanın en tatsız özelliklerinden bazılarını en yüksek erdemler haline getirerek yüceltmeye yarayan bazı sahte ahlaki kurallardan kendimizi nihayet kurtarabileceğiz. Para saikini gerçek değeriyle yargılama cüretini gösterme konusunda artık elimiz kolumuz bağlı olmayacak. ... Servetin bölüşümü ve ekonomik ödüllendirme ve cezalandırma kurallarını etkileyen, bugün kendi başlarına düşünüldüklerinde ne kadar tatsız ve adaletsiz olsalar da sermaye birikimini teşvik ettikleri ve müthiş yararlı oldukları için

her şeyi göze alarak muhafaza ettiğimiz her türlü toplumsal âdet ve ekonomik uygulamayı o gün nihayet özgürce tasfiye edeceğiz" (Keynes, 2012:26-8) ²²

Tamahkârlık, tefecilik, para tutkusu söz konusu amaca ulaşma da araçlardır ki içinde yaşadığı dünyada bunlar, Keynes'e göre, neredeyse tapılan tanrılar kategorisindedir. Ancak materyal ihtiyaçlar karşılandıkça bu tanrılara olan inanç da tedricen azalacak ve insanlar daha yüksek değerlere önem vermeye başlayacaktır. *GT*'deki faiz tartışmasına benzer biçimde, geleneksel erdem ve dini değerlerin kapitalist ilişkiler nedeniyle ortadan kalktığını belirtir. Oysa tamahkârlığın ahlâkî kusur, tefeciliğin suç, para tutkusunun aşağılık bir şey olarak görüldüğü eskinin söz konusu emniyetli ilkelerine geri dönmenin mümkün olabileceğini düşünür (Keynes, 2012:29).²³ "İktisadi sorun" çözüldükten sonra ortaya çıkacak ahlâkî duyguların tamahkârlık, tefecilik ve para tutkusunun zıttı olacağı beklenebilir. "İktisadi sorun" mutlak ihtiyaçlar giderildiğinde ortadan kalkacaktır²⁴ ancak "geri kalan enerjimizi ekonomi dışı amaçlara" (Keynes, 2012:25) yöneltmek olanaklı hale geldiğinde her türlü çalışma ortadan kalkmayacaktır. Nasıl ki ülke, kendi kendine yeterli olsa bile bilgi, bilim, kültür gibi materyal yönü ile ön plana çıkmayan alanlarda dışa açık kalmalı ise benzer biçimde yüksek değerler için çalışmaya da karşı değildir. İnsanın, boş zaman ile hesaplaşması olarak ifade edilebilecek gerçek sorununu ancak estetik değerlerini ve bilimsel becerilerini yükselterek aşabileceğini düşünür. Solow'un altını çizdiği gibi, Keynes çalışmaya karşı değildi. "Kendi içinde, örneğin çalışmakta ya da icat yapmakta hiçbir kötülük yoktur. Mozart çalışmıştı, Newton icatlar yapmıştı. Keynes'in tatsız bulduğu açgözlülüktü, para tutkusuydu; kapitalizmi harekete geçiren muharrikler de bunlardı" (2012:94).

Keynes 20. YY'ın en önemli iktisatçılarından biri olmanın yanı sıra iktisatçılar arasında entelektüel kabiliyeti ve meraklarının zenginliği bakımından belki ilk sırada yer alır. Zengin entelektüel birikiminin iktisatçılığını da etkilediği yolunda geniş bir literatür söz konusudur (Mini, 1991; Maccio, 2016). İktisat materyal ihtiyaçların karşılanmasında rehberlik görevini yerine getirirse de, ekonomistik bir değerler

²² "Elbette, yoğun, tatmin edilmemiş bir hedefe kilitlenmişlik içinde hala servetin peşinde körce koşan birçok insan olacaktır- eğer bunun yerine akla yakın başka bir şey ikame edemedilerse. Ama geri kalanlarımız artık onları alkışlamak veya teşvik etmek yükümlülüğü altında olmayacağız." (Keynes, 2012:28). Burada Keynes'in düşünsel dünyasındaki tedriciliği belirtmek gerekir. Toplumsal süreçlerdeki tedricilik temel referanslarından biridir. Dolayısıyla hâlâ servetin peşinde koşanların da önünde sonunda akla yakın bir şey bulacakları söylenebilir.

²³Ancak bu eski ilkelerin sadece örnek olarak kullanıldığını, toplumların değerlerinin değişebileceğini göstermek amaçlı olduğunu belirtmeliyiz. İlerlemeye güçlü biçimde inanan Keynes için eskinin, hele ki bireyin varoluşunu kısıtlayan eskinin yüceltilmesi söz konusu değildir.

²⁴ "Tatmin edildiklerinde bizi türdeşlerimizin üzerine yükselttikleri ve bize onlardan üstün olduğumuz duygusunu verdikleri için hissettiğimiz görelî ihtiyaçların ise son bulması mümkün olmayabilir" (Keynes, 2012:25).

sistemine indirgenemeyeceği konusundaki görüşleri söz konusu çevrelerle etkileşimi sayesinde kuvvetlendiğini söylemek mümkündür. Roy Harrod'a 1938 yılındaki bir mektubunda iktisat bilimi konusunda şunları yazar: "İktisat özünde (*essentially*) doğal bilim değil, ahlaki bir bilimdir (*a moral science*). Başka ifadeyle, iktisat, kendi hakkında düşünme (*introspection*), duygu, fikirlerin dikkatlice incelenmesini ve değer yargılarını kullanır" (Akt: Mitchell, 2017:33). O'Donnell tanımlamadaki ahlâk ve bilimin bir arada kullanılmasına dikkat çekerek, Keynes'in iktisadın bilimselliği konusunda yürüyegelecek uzun tartışmada özgün bir pozisyona sahip olduğunu değerlendirir. Bir yandan bilim olarak tanımlanırken, diğer yandan doğal bilimlerden farklılığını belirtmek için ahlaki olarak nitelendiriliyor. Kısaca belirtmek gerekirse, ne mekanik bir bilim indirgemeciliği ne de sübjektivist bir tutum söz konusudur. Keynes için bilimin kullanılması gereken mantık ve rasyonel düşüncedir. Bilim "duyu-data (*sense-data*) olarak var olan materyale mantığın ve rasyonel analizin uygulanması"dır (O'Donnell, 1989:161). Bunu örneklendirecek olursak, merkantilist politikalar dönemindeki duyu-datalarına uygulanan rasyonel analiz lehte dış ticaret ve faiz haddi ilişkisini tespit ederek, belirli şartlar altında, istihdamın arttırılabileceğini bilimsel olarak gösterir. Bir yandan bu uygulanırken, diğer yandan ise mesele kaynak tahsisine indirgenmeyerek belirli ahlaki öncelikler, istihdam artışının karşılaştırmalı üstünlüklerden elde edilecek avantajlara tercih edilmesi gibi, gözetilir.

Pecchi ve Piga biraz da hayret içinde konu hakkında şöyle bir soru sorarlar: "Keynes kadar zeki bir adam, iktisat ve topluma böylesine derinlemesine nüfuz etmiş biri, nasıl olur da gelecekte ekonomik büyümeyi ve yükselen yaşam standartlarını öngörmekte bu kadar başarılı olurken, çalışma ve boş zaman, tüketim ve tasarruf alanında geleceğin trendlerini anlama konusunda bu kadar yanılabilir? (2012:3). Çalışma ve boş zamana tabii ki bölüşümü de eklemek gerekir. Keynes materyal ihtiyaçların tatmini ve yeni bir ahlâkî sistemin ortaya çıkışını kurgularken "para tutkusu"nun taşıyıcıları, bu anlamda kapitalizmin ya da onun deyişle mekanizmanın ana itici gücü olan iş insanlarının da söz konusu yüksek değerlere önem vereceklerini umut ediyordu (O'Donnell, 1989:170). Önemli Keynes yorumcularından biri olan Leijonfudvud'un sözleri Keynes'in bu konudaki düşüncesini özetler mahiyette: "Keynes'in sınıfından ve kuşağından insanlar, alt sınıfların burjuva kültürel değerlerine uyumunun ekonomik ilerlemenin bir parçası olması gerektiğini düşünüyordu. ... Tabii Keynes de burjuva kültürünün içinde bulunduğu noktadan Bloomsbury yönünde evrileceğini umuyordu. Ama orta sınıfların getto zevklerini taklit edeceğini hayal edemezdi." (2012:128). Bunun yanı sıra yönetici sınıfın reaksiyonu konusunda da iyimserdir. Sweezy'nin kapitalizmi yorumlamadaki radikalliğine işaret ettiği makalesinde, kapitalizmde uzun dönemli ölümcül kusurların varlığını tespit etmekle kalmayıp, bunların nasıl çözülebileceğine dair önerilerinin de yama yaparak geçiştirmek istemediğini bu nedenle rantıye gelirlerinin ortadan kaldırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yatırımların sosyalizasyonu gibi fikirleri savunduğunu belirtir. Ancak hâkim sınıfların reaksiyonu konusunda iyimserliğini de ekler (Sweezy, 1985:45). Keynes önerdiği çözümlere karşı yönetici sınıfların, sınıfsal

çıkarları bir kenara koyulabileceğini ve objektif ahlâk kurallarının varlığına inandığı için herkes için iyiyi gözeten bir yönetimin mümkün olabileceğini düşünüyordu. (Brittan, 2006:182). Objektif ahlâk kuralları tedrici olarak, ağır aksak da olsa, herkes tarafından sahiplenilecekti.

Sonuç

"İktisatçılar, uygarlığın olmasa bile *uygarlık olanağının mutemetidir.*"
(Keynes, 1945)

Economic Journal'da uzun süren editörlük görevini bırakırken yaptığı konuşmadan alıntılanan bu sözlerde, Keynes elbette ki "kumarhane ekonomisi" kâbusunun yaşandığı bir uygarlığı kast etmiyordu. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız "iktisadi sorun"un çözümünü birlikte içinde yaşanılan dünyanın tanrılarında bir olan "para tutkusu"nın toplumun büyük bir kısmı tarafından zihinsel bir hastalık olarak görülebileceği, zarafet, estetik değerler ve bilime değer verilirken, şarkı söyleyebilen insanların arttığı bir toplumsal durumu ima ediyordu. *Torunlarımız* ile merkantilizmi incelediği *GT* arasında yaklaşık altı yıl vardır ve bu çalışmalarındaki düşüncelerden vazgeçtiği konusunda bir bilgi sahibi değiliz. Bir yandan "iktisadi sorun" sonrası yüksek toplumsal değerlere ulaşılmasını tartışan bir metin, diğer yanda merkantilizm gibi, metinlerinde "kullanılmayı bekleyen balta"nın bulunduğunu bir doktrine sempati ilk bakışta tabii olarak çelişkili gelebilirdi. Ancak Keynes merkantilist doktrinini sezgisel olarak kurabildiği para arzı, faiz ve yatırım hacmi arasındaki ilişkiyi, bu konuda kendi kurduğu ilişkinin bir anlamda öncülleri olarak görüp ve hem altın standardını hem de klasiklerin para konusundaki yetersizliklerini onlar üzerinden bir kez daha ortaya koymuştur. İlave olarak ticaret dengesinin önemini analiz ederek de merkantilist politikaların belirli şartlar altında uygulanabileceğini göstermiş ve kendi deyimleriyle onları rehabilite etmiştir.

Beklenileceği gibi, piyasalara ulaşma konusundaki agresif tutumlarını ise herhangi bir meşrulaştırma yoluna gitmemiştir. Özellikle kitlesel işsizlik ve/veya sürekli dış ticaret açığı veren ülkelerin söz konusu politikaları uygulayabileceklerini hatta uygulanması için uygun uluslararası koşulların/moderasyonun yaratılmasına olan ihtiyacı, merkantilistleri analiz ederken dahi, ortaya koyup bütün bunlarla dünya barışının tesisi arasında ilişki kurmuştur. Keynes için belki de gerçekçiliğinin sınırının çizilmesi gereken noktalardan birisi burasıdır. İnsanlığın objektif ilkeler etrafında birleşebileceğini, buna bağlı olarak yönetici sınıfların önerdiği çözümlere sınıfsal bir refleksle karşı koymayacağını ve hatta gelecekte kapitalizmin ana itici gücü olarak tarif ettiği "para tutku"sun kapitalizmin 'sürerken' dahi sönmülebileceğini düşünmesi belli ki ortak iyiyeye ulaşılması için gerekli gördüğü kurumsal düzenlemelerin gerçekleşebileceğine olan inancının kaynağıdır.

John Hicks Keynes'in ders kitabı (*textbook*) formalizasyonu olarak değerlendirildiği IS-LM modeline indirgenmesindeki sorumluluğun bir kısmını

üstlenmekle birlikte, 1937 yılında "Mr. Keynes and the Classics" makalesi ile kendisi yapmasaydı hızlıca başka birilerinin söz konusu formalizasyonu yapacağından emin olduğunu eklemektedir. (1979:73). Kanımızca Hicks son tespitinde haklıdır, iktisat teorisi ana akımının kendine yönelik 'radikal' eleştirileri bir çeşit ıslah mekanizması ile içselleştirmekte mahir olduğu söylenebilir. Keynes, iktisadi uygarlığa giden yolda rehber olarak görmesine rağmen, iktisadın hâkim anlayışı iktisada giriş dersinden başlayarak iktisadın pozitif bir bilim olduğunu aşılıyor ve Keynes'in bir anlamda uygarlığı emanet ettiği iktisatçılar, kapitalist ahlâkın daha derinlere kök salması için 'eğitiyor'. Bu eğitimden geçenler de *GT*'de –ve diğerlerinde– savaş ve barışın sırasıyla nedenleri ve tesisi için Keynes'in yazdıklarına pek ilgi göstermiyor.

Çalışmamıza başlarken günümüzde yaşanan ticaret savaşlarına değinmiştik, bu 'savaş'ların nereye evrileceğini elbette ki zaman gösterecek ancak "haklı savaş" doktrinlerinin *siyaseten* üretildiği günümüzde, uluslararası pazarlar ve iktisadi kaynaklar için mücadelenin sonuçlarına neredeyse yüzyıl öncesinden dikkat çeken Keynes'in sesine kulak verilmesi ve gerçek nedenlerin açıkça ortaya konulması, barışçıl çözümlerin üretilebilmesi için de gerekmektedir.

KAYNAKÇA:

- Bellofiore vd. (2010) "Küresel Kriz ve Avrupa Neo-Merkantilizminin Krizi", **Socialist Register 2011: Bu Defaki Kriz** (Çev. Umut Haskan) içinde, İstanbul:Yordam Kitap, 140-168.
- Brittan, S. (2006) "Keynes's political Philosophy", Backhouse, R., Bateman, B. (ed.) **The Cambridge Companion to Keynes** içinde, Cambridge:Cambridge Uni. Press, 180-198.
- Carabelli, A. M.veCedreni, M. A. (2015), "On "fear of goods" in Keynes's Thought", **The European Journal of History of Economic Thought**, 22(6), 1115-1148.
- Carvalho, F. (2008) "Keynes and the reform of the capitalist social order", **Journal of Post Keynesian Economics**, 31(2),191-212.
- Chick, V.ve Dow, S. (2013) "Keynes, the Long Run and the Present Crisis", **International Journal of Political Economy**, 42(1), 13-25.
- Crotty, J. (1983) "On Keynes and Capital Flight", **Journal of Economic Literature**, 21, 59-65
- Crotty, J. (1999) "Was a Keynes Corporatist? Keynes's Radical Wiews on Industrial Policy and Macro Policy in the 1920s", **Journal of Economic Issues**, 33(3), 555-577
- De Roover, R. (1955) "Scholastic Economics: Survival and Lasting Influence from the 16th Century to Adam Smith", **Quarterly Journal of Economics**, 69(2), 161-190.
- Dobb, M. (1992) **Kapitalizmin Gelişmesi üzerine İncelemeler**, (çev. F.Akar), İstanbul:Belge Yayınları.
- Fairbrother, M. (2010) "Trade policymaking in the real world: Elites'conflicting worldviews and North American integration", **Review of International Political Economy** 17(2), 319-347
- Furniss, E. S. (1965) **The Position of the Laborer in a system of Nationalism, A Study in the Labor Theories of the Later Mercantilists**, New York: Augustus M.Keller.
- Goodwin, C. D. (2006) "The art of an ethical life: Keynes and Bloomsbury", Backhouse, R. ve Bateman B. (ed.) **The Cambridge Companion to Keynes**, Cambridge:Cambridge Uni. Press, 217-236.
- Graz, J.D. (2004) "Transnational Mercantilism and the Emergent Global Trading Order", **Review of International Political Economy**, 11(3), 597-617.
- Heckscher, E. F. (1962) **Mercantilism** Vol. II (çev. M. Shapiro), London:George Allen& Unwin Ltd.
- Hicks, J. (1979) **Causality in Economics**, Oxford:Blackwell.
- Hume, D. (1970[1752]) "Of Balance of Trade", E.Rotwein (ed.)**David Hume: Writings on Economics** (iç.), Wisconsin:The University of Wisconsin Press, 60-77.
- Keynes, J.M. (1926 [1963]) "The End of Laissez-Faire", **Essays in Persuasion** (içinde) London:W.W. Norton 312-322.

- Keynes, J.M. (2012[1930]) "Torunlarımızın Ekonomik Olanakları" L. Pecchi, G. Piga (der.) **Keynes'e Dönüş: Torunlarımızın Ekonomik Olanakları** (Çev. S. Savran) içinde, İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 21-30.
- Keynes, J. M. (1933) "National Self-Sufficiency", **An Irish Quarterly Review**, 22(86), 177-193.
- Keynes, J. M. (1964 [1936]) **The General Theory of Employment Interest and Money**, London:Macmillan.
- Kirshner, J. (1999) "Keynes, capital mobility and the crisis of embedded liberalism", **Review of International Political Economy**, 6(3), 313-337.
- Kirshner, J. (2009) "Keynes, Legacy and Inquiry", **Theory and Society**, 38(5), 527-541.
- Lawson, T. (2003) "Keynes's Realist Orientation", Jochen Runde, J., Mizuhara, S. (der.) **The Philosophy of Keynes's Economics Probability, Uncertainty and Convention**, London:Routledge, 154-64.
- Leijonhufvud, A. (2012) "Ne Kadar Ekmek, O Kadar Köfte Değil" L. Pecchi, G. Piga (der.) **Keynes'e Dönüş:Torunlarımızın Ekonomik Olanakları** (Çev. S. Savran) içinde, İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 123-130.
- Levitt, K. P. (2006) "Keynes and Polanyi: the 1920 and the 1990s", **Review of International Political Economy**, 13(1), 152-177.
- Maccio, D. D. (2016) "Ethics, economics and power in the Cambridge Apostles' internationalism between the two world wars", **European Journal of International Relations**,22(3), 696-721.
- Magnusson, L. (2015) **The Political Economy of Mercantilism**, London: Routledge.
- Makasheva, N.(1994) "Ethics and the General Economic Theory (The Intellectual Challenge of J.M. Keynes)", **Problems of Economic Transition**, August, 37 (4), 74-94.
- Markwell, D. (2006) **John Maynard Keynes and International Relations: Economic Paths to War and Peace**, New York:Oxford University Press.
- Milberg, W. (2002) "Say's Law in the Open Economy: Keynes's rejection of the theory of comparative advantage" der. S. Dow ve J. Hillard (der.) **Keynes, Uncertainty and the Global Economy Beyond Keynes, Volume Two** içinde, Cheltham:Edward Elgar, 239-253.
- Mini, P. (1991) **Keynes, Bloomsbury and the General Theory**, London:Macmillan.
- Mitchell, H., (2017) "The Ethics of Keynes", **Journal of Markets&Morality**, 20(1), 23-37.
- O'Donnell, R. M. (1989) **Keynes: Philosophy, Economics, and Politics: The Philosophical Foundations of Keynes's Thought and Their Influence on his Economics and Politics**, New York:Palgrave Macmillan.

- Pecchi, L., Piga, G. (2012) "Torunlarımızın Ekonomik Olanakları: 21. Yüzyıldan Bir Bakış", L. Pecchi, G. Piga (der.) **Keynes'e Dönüş:Torunlarımızın Ekonomik Olanakları** (Çev. S. Savran) içinde, İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1-17.
- Robinson, J. (1980) "The New Mercantilism" **Collected Economic Papers Vol.4** (içinde), London: Basil Blackwell, 1-13.
- Rodrik, D. (2013) The New Mercantilist Challenge, Project Syndicate, <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-return-of-mercantilism-by-dani-rodrik?barrier=accesspaylog> (24.06.2019).
- Solow, R. (2012) "Kimin Torunları", L. Pecchi, G. Piga (der.) **Keynes'e Dönüş:Torunlarımızın Ekonomik Olanakları** (Çev. S. Savran) içinde, İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 91-98.
- Şenses, F. (2017) **İktisada (Farklı Bir) Giriş**, İstanbul:İletişim.
- Tilly, C. (2001) **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu** (Çev. K. Emiroğlu) Ankara:İmge Kitabevi Yayınları.
- Wallerstein, I. (1980) **The Modern World System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World Economy, 1600-1750**, New York: Academic Press.
- Welch, P. (1999) "Mercantilism and Fascism", **History of Economic Ideas**, 6(2), 97-122.

